

RAPPORT 421

2015

Skolverkets lägesbedömning 2015

Skolverket

Skolverkets lägesbedömning 2015

Beställningsuppgifter:
Fritzes kundservice
106 47 Stockholm
Telefon: 08-690 95 76
Telfefax: 08-690 95 50
E-post: skolverket@fritzes.se
www.skolverket.se/publikationer

Beställningsnummer: 15:1470
ISSN: 1103-2421
ISRN: SKOLV-R-421-SE

Omslagsfoto: Apelöga/Scandinav
Grafisk formgivning: AB Typoform
Tryck: Elanders Sverige AB, Mölnlycke, 2015
Upplaga: 4 000 ex

Skolverket, Stockholm 2015

Förord

Skolverket har regeringens uppdrag att vartannat år göra en samlad bedömning av situationen och utvecklingen inom förskola, skola och vuxenutbildning. Skolverkets lägesbedömning innehåller även en kort redogörelse för trender och tendenser, samt fördjupade redovisningar och resonemang i tematiska kapitel.

Skolverkets förhoppning är att lägesbedömningen kommer att fungera som underlag för den nationella politiken och det utvecklingsarbete som pågår lokalt bland huvudmän och i skolor. Rapporten har utarbetats av Anders Fredriksson, Jessica Lindvert och Hedvig Modin.

Skolverket maj 2015

Anna Ekström
Generaldirektör

Jessica Lindvert
Projektledare

Innehåll

1. Skolverkets samlade bedömning 5

En undervisning som möter varje elev 7

Rätt förutsättningar för lärare och rektorer 13

En långsiktig styrning och förtydligt ansvarstagande 17

2. Kort om tendenser i förskola, skola och vuxenutbildning 21

Förskola, fritidshem och annan pedagogisk verksamhet 22

Förskoleklass och grundskola 23

Gymnasieskola 25

Vuxenutbildning 28

3. Eleverna 31

Resultatutvecklingen i skolan 32

Skolans förmåga att möta varje elev 41

4. Professionen 45

Tillgången på lärare och förskollärare 46

Lärarnas professionella utveckling 48

Utvecklingen av rektorers ledarskap 52

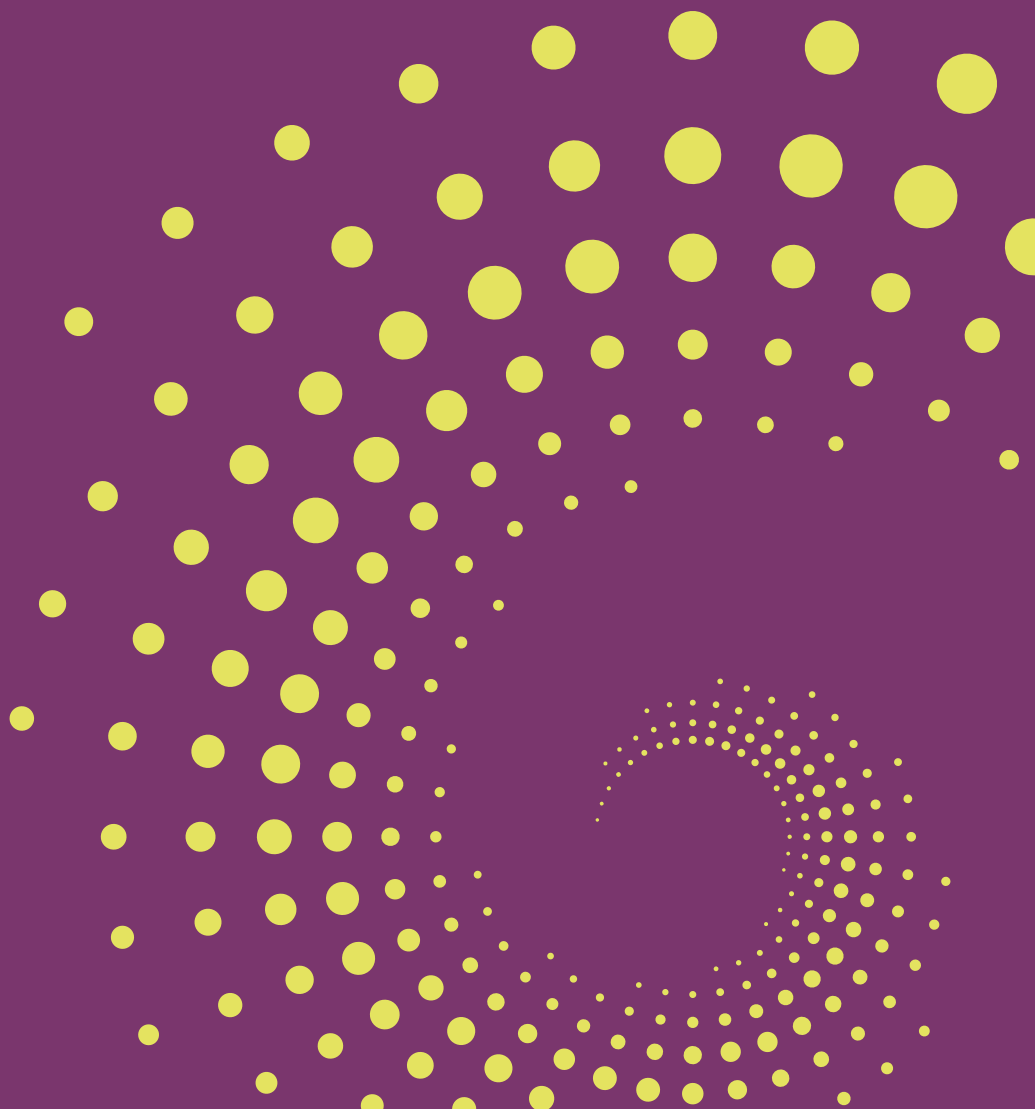
5. Styrningen av skolan 57

Fördelningen av resurser 59

Gymnasieutbildningens styrning 63

Referenser 68

KAPITEL 1. Skolverkets samlade bedömning

1. Skolverkets samlade bedömning

I Skolverkets lägesbedömning för år 2015 gör vi en samlad bedömning av situationen i skolväsendet. I det första kapitlet beskriver vi särskilt angelägna utmaningar och pekar ut möjliga vägar framåt. Rapportens övriga kapitel ger en beskrivning av läget, dels i form av aktuella tendenser inom förskola, skola och vuxenutbildning, dels genom tematiska fördjupningar om eleverna, professionen och skolans styrning.

Vad har hänt sedan förra lägesbedömningen?

År 2013 när Skolverket senast sammanfattade läget för skolväsendet lyfte vi fram att situationen på olika sätt var bekymmersam. Nu är det ännu tydligare att vi har stora problem i den svenska skolan. Den senaste PISA-studien bekräftar och förstärker bilden av att kunskapsresultaten i grundskolan fortsätter att sjunka inom de kunskapsområden som de internationella kunskapsmätningarna omfattar, dvs. matematik, läsförståelse och naturvetenskap (se PIRLS, PISA och TIMSS).¹ Skolverket har i en studie visat att elevers minskade motivation att göra PISA-provet bara kan förklara en liten del av de sjunkande PISA-resultaten.² Skolverket kan inte se någon annan förklaring än att den kraftiga nedgången beror på sämre kunskaper. Att definitivt slå fast vilka faktorer som ligger bakom kunskapsstappet är mycket svårt.³ Skolsystemet är komplext, vilket gör det svårt att isolera sambanden mellan olika tänkbara förklaringsfaktorer och elevers resultatutveckling. Dessutom har flera reformer införts mer eller mindre samtidigt och detta komplicerar ytterligare möjligheten att undersöka orsak och verkan.

Vid sidan av den negativa resultatutvecklingen inom viktiga kunskapsområden ser Skolverket flera andra utmaningar för skolväsendet. Lärarbristen är än mer alarmerande idag. Många lärare är inte tillfreds med sin arbetsituation, vilket framkom i den internationella enkätundersökningen TALIS, som Sverige sedan förra lägesbedömningen deltagit i för första gången.⁴ Alltför många elever lämnar grundskolan utan behörighet till gymnasieskolans nationella program och därtill lämnar många elever gymnasieskolan i förtid. Skillnaderna mellan skolors resultat har ökat under lång tid. Den ökande skolsegregationen som innebär att elever med olika bakgrund alltmer sällan möts är en

1 Förkortningarna står för Progress in International Reading Literacy Study, Programme for International Student Assessment och Trends in International Mathematics and Science Study.

2 Skolverket (2015) *Att svara eller inte svara. Svenska elevers motivation att genomföra PISA-provet.*

3 Se exempelvis SOU 2014:05 *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan*, Bilaga 2.

4 The Teaching and Learning International Survey.

allvarlig utveckling. Sedan förra lägesbedömningen har dessutom det oroliga världsläget lett till ett växande antal nyanlända elever i den svenska skolan.

Styrkor att bygga vidare på

Det är möjligt att vända trenden med sjunkande kunskapsresultat. En positiv aspekt är att kontakten mellan elever och lärare är förtroendefull i den svenska skolan.⁵ Lärarna tycker också att de i hög grad kan nå ut till och entusiasmera sina elever.⁶ Att eleverna trivs i skolan är också viktigt för elevernas tolerans och syn på andra. Det finns många exempel på bra skolor och på skolor där man vänt utvecklingen. De allra flesta rektorer trivs med sitt arbete och har en stark ledarskapsutbildning.⁷ Det är glädjande att antalet sökande till lärarutbildningarna har ökat, om än från låga nivåer.

Tre utvecklingsområden

Hela samhället behöver kraftsamla för att skapa en långsiktig hållbar utveckling för skolan. Alla insatser som görs på olika nivåer i skolsystemet behöver bidra till att stärka förutsättningarna för läraren att skapa en god undervisning i mötet med eleven. För att möta de utmaningar som den svenska skolan står inför tar Skolverket i 2015 års lägesbedömning fasta på tre utvecklingsområden:

- En undervisning som möter varje elev
- Rätt förutsättningar för lärare och rektorer
- En långsiktig styrning och ett förtydligt ansvarstagande

En undervisning som möter varje elev

Utbildningen ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande. Genom utbildningen ska barn, unga och vuxna få möjlighet att inhämta och utveckla både kunskaper och värden. Skolans kunskaps- och värdegrundsuppdrag förstärker varandra. I skollagen och läroplanerna framgår tydligt att eleverna ska ha inflytande över utbildningen och stimuleras att ta aktiv del i att vidareutveckla den.⁸ När elever får möjlighet att komma till tals, blir respekterade och

5 Skolverket (2013) *PISA 2012. 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap*. Resultaten i koncentrat.

6 Skolverket (2014) *TALIS 2013. En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7–9*.

7 Skolverket (2014) *TALIS 2013. En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7–9*.

8 4 kap. 9 § skollagen (2010:800).

upplever sig ha möjlighet att påverka undervisningen, ges goda förutsättningar för dem att ta till sig kunskaper och växa i sitt lärande.⁹

SKOLVERKETS BEDÖMNING

- Högre kvalitet i undervisningen ska vara i fokus för alla aktörer.
- Undervisningen bör genomsyras av höga förväntningar på alla elever.
- Det är nödvändigt att lärare planerar, genomför och följer upp undervisningen så att alla elever ges den ledning och stimulans som de behöver.
- Huvudmän och rektorer behöver säkerställa att lärare ges förutsättningar att planera, genomföra och följa upp undervisningen så att alla elever ges den ledning och stimulans som de behöver.
- Rektorer behöver ta ansvar för att elevers stödbehov uppmärksammas tidigt och tillgodoses snabbt.
- Ytterligare insatser behövs för att säkerställa skolans roll som mötesplats i samhället och minska skolsegregationen.
- Huvudmännen behöver verka för och främja att skolor har en allsidig elevsammansättning.
- Skolverket föreslår regeringen att initiera en samordnande funktion för att snabbt och effektivt ta till vara de nyanländas lärarkompetens och annan kompetens som kan komma till nytta i skolan.

Skapa lust att lära

Elevers framgång bygger på en kombination av individuell ansträngning och ledning av välutbildade, engagerade lärare som löpande anpassar sin undervisning till den nivå där eleverna befinner sig i sitt lärande. Det gäller att stimulera elevers motivation med utgångspunkt i att de flesta elever tycker att skolan är värdefull. Undervisningen måste vara utformad så att alla elever, oavsett elevgruppens sammansättning, upplever att lärarna tror på deras förmåga. Skolan behöver i många fall höja förväntningarna på elevers prestationer och utveckla lärandemiljöer som motiverar och möter alla elever.

9 Skolverket (2013) *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken.*

EXEMPEL PÅ VERKTYG FÖR ATT STÄRKA UNDERVISNINGEN:

- att läraren använder en bred och varierad repertoar av undervisningsmetoder
- att läraren skapar ett dialogklimat
- att läraren skapar trygghet och ser varje elev
- att läraren uppmuntrar erfarenhetsutbyte mellan elever
- att läraren använder formativ bedömning

Källa: Skolverket (2013) *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken.*

Utbildning är av stor betydelse för möjligheten att kunna leva ett gott liv. Ett fullständigt slutbetyg från årskurs 9 är en stark skyddsmekanism för unga.¹⁰ Det är också en framgångsfaktor för ungdomar att ha klarat av en gymnasieutbildning. Elevers framtida utsikter på arbetsmarknaden skiljer sig åt beroende på om de har gått i årskurs 3 i gymnasieskolan eller inte.¹¹ Om skolan bättre kan visa på kopplingen mellan det som sker i klassrummet och fortsatta studier eller nyttan i arbetslivet kan lusten att lära stimuleras. Kunskap om arbetslivet behöver tidigt bli ett naturligt inslag i den ordinarie undervisningen. Studie- och yrkevägledningen har en viktig funktion att fylla i det sammanhanget.

Att möta varje elev i dess kunskapsutveckling

Skolan har ett kompensatoriskt uppdrag men förmår inte i tillräcklig utsträckning uppväga skillnader i barns och elevers förutsättningar. Barn till högutbildade föräldrar lyckas generellt bättre än barn till lågutbildade, pojkar har sämre betyg än flickor och elever med utländsk bakgrund har generellt sämre resultat än elever med svensk bakgrund. Det finns dock stor variation inom grupperna.

Eleven ska ges möjlighet att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling.¹² Att stödja och stimulera varje elev är en stor utmaning för skolan, både när det gäller de hög- och lågpresterande eleverna. Ofta anpassar läraren undervisningen till undervisningsgruppens medelnivå.¹³ De elever som kommit längre i sin kunskapsutveckling får därför inte alltid de utmaningar som de behöver för att kunna utvecklas så långt som möjligt. Elever i behov av extra anpassningar i undervisningen eller elever i behov av särskilt stöd måste också kunna få det i rätt tid. Stödbehov måste uppmärksammas tidigt och hanteras snabbt. Om eleven inte får möjlighet att utveckla de grundläggande kunskaper

10 Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010.*

11 Skolverket (2014) *Vad ungdomar gör efter gymnasieskolan – en registerstudie.*

12 3 kap. 3 § skollagen (2010:800).

13 Skolinspektionen (2014) *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat.*

som behövs för att hänga med i skolan riskerar lusten att lära att försvinna och självkänslan att brytas ned. Här spelar en väl fungerande elevhälsa en central roll i arbetet med att fånga upp och stötta elever.

Lärare behöver kunna variera undervisningen utifrån en mångfald metoder för att kunna förklara, illustrera och på olika sätt exemplifiera innehållet i området som behandlas. Skolverkets erfarenhet, inte minst från Matematiklyftet, är att det finns en efterfrågan bland lärare att bredda sin repertoar och att öka sin förmåga att reflektera över olika metoders styrka i olika undervisningssituationer. Digitaliseringen av skolan ger nya möjligheter att variera undervisningen och därmed bredda lärarnas repertoar. Även om tillgången till digital teknik ökat för såväl lärare som elever, är den fortsatt ojämnt fördelad och används i begränsad omfattning.¹⁴

Eleven får inte lämnas ensam i sitt lärande

Att anpassa undervisningen efter varje elevs förutsättningar innebär inte att elever ska lämnas ensamma i sitt lärande. En strukturerad undervisning där en aktiv lärare på nära håll stödjer och följer eleverna i deras kunskapsutveckling och söker ge återkoppling på hur varje elev bäst utvecklas leder till bättre resultat. För att kunna anpassa undervisningen behöver läraren veta hur elevers lärande ser ut. En process med formativ återkoppling är ett verkningsfullt sätt att åstadkomma detta.¹⁵ Det innebär att läraren tydliggör målet med undervisningen för eleverna, att läraren tar reda på var varje elev befinner sig i förhållande till målet och ger återkoppling om hur eleven ska komma vidare mot målet. Den formativa processen ger läraren möjlighet att snabbt återkoppla elevens insatser, och elevens återkoppling ger läraren möjlighet att utveckla sin undervisning. Genom att eleven vet var den står och vart den ska, kan eleven även ta större ansvar för det egna lärandet.

Ökad skolegregation är en riskfylld utveckling

Skolor har sedan 1990-talet blivit alltmer segregerade med avseende på elevers bakgrund.¹⁶ Att segregationen mellan skolor ökar är en riskfylld utveckling. För att skolan ska fortsätta vara en sammanhållande kraft i ett demokratiskt och öppet samhälle är det värdefullt att skolan verkligen utgör en mötesplats för elever med olika bakgrund och förutsättningar. Unesco understryker att en inkluderande skolgång är det effektivaste sättet att bekämpa diskriminerande attityder, bygga öppna samhällen och åstadkomma en god utbildning för

14 Skolverket (2013) *It-användning och it-kompetens i skolan*.

15 Skolverket (2013) *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken*.

16 Skolverket (2012) *Likvärdig utbildning i svensk grundskola?*

alla.¹⁷ I skolor där elever med olika socioekonomiska och etniska bakgrunder möts finns möjlighet att skapa gemensamma erfarenheter och etablera nätverk mellan olika grupper i samhället, vilket är avgörande för vårt lands framtid.

En utveckling som gör att vi går miste om möjligheterna att låta skolan vara en mötesplats är olycklig både för skolväsendet och för hela samhället. En inkluderande skola omfattar alla elever oavsett förutsättningar och behov. Elever med exempelvis olika funktionsnedsättningar eller elever i behov av särskilt stöd ska i första hand ges extra anpassningar eller särskilt stöd i den elevgrupp som eleven tillhör och inte åtskilt från den ordinarie undervisningen. En viktig lärdom från PISA är att det går att både förbättra kunskapsresultaten och samtidigt öka likvärdigheten.¹⁸

Ytterligare insatser krävs för att säkerställa skolans roll som mötesplats i samhället och minska skolegregationen. En viktig uppgift för Skolkommissionen blir att lämna förslag till en långsiktig plan med för ett sammanhållet skolsystem. Att främja skolenheters allsidiga elevsammansättning genom så kallat kontrollerat skolval ("controlled choice") kan vara en framkomlig väg. OECD lyfter i rapporten *Improving Schools in Sweden: An OECD Perspective* (2015) flera sätt för att uppnå en socioekonomiskt jämn fördelning, i kombination med valfrihet. Kontrollerat skolval används på flera håll internationellt och sådana erfarenheter kan vara värdefulla att studera närmare. Det är samtidigt viktigt att ha i åtanke att skolsystem skiljer sig åt och olika modeller är därför inte alltid direkt överförbara. Centrala kösystem och finansiell styrning kan vara vägar för att motverka social snedrekrytering. Målet om en allsidig elevsammansättning är inte nytt i Sverige. Före 1990-talet framgick det av läroplanen för grundskolan att kommunen bör verka för att eleverna grupperas så att en så allsidig social sammansättning som möjligt uppnås i klasser och arbetsenheter.

Det är viktigt att huvudmännen använder de organisatoriska verktyg de förfogar över för att åstadkomma en allsidig sammansättning av elever med olika bakgrund inom ramen för skolvalssystemet. I grundskolan ökar elevantalet och när nya skolor ska byggas öppnar sig möjligheten att analysera hur deras placering skulle kunna motverka skolegregation. Med det uttalade syftet att motverka segregation satsar vissa kommuner på att bygga stora skolor i stadskärnan där elever från ett större område går. Flyttning av klasser från en skola till en annan är en lösning som har använts t.ex. i Malmö.¹⁹ Skolverket avser att följa hur dessa åtgärder påverkar likvärdigheten.

17 UNESCO (2009) *Policy Guidelines on Inclusion in Education*.

18 Skolverket (2013) *PISA 2012. 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap. Resultaten i koncentrat*.

19 Wigerfeldt, B. (2010) *Kroksbäck möter Linné: en utvärdering av integration mellan två skolor i Malmö*.

En framgångsrik undervisning för nyanlända kräver gemensamma insatser

Bland de elever som har kommit till Sverige de senaste fyra åren och som inte bott i Sverige eller gått i svensk skola tidigare uppnådde 27 procent grundläggande behörighet till gymnasieskolan läsåret 2013/14.²⁰ Cirka 80 procent av denna grupp elever nådde inte kunskapskraven i ett eller flera ämnen.²¹

Varje nyanländ elev skapar stora möjligheter för Sverige. För att ge alla nyanlända elever goda förutsättningar till fortsatta studier och arbete är tillgången till en likvärdig utbildning avgörande. En framgångsrik undervisning för de nyanlända kräver stora insatser från flera delar av samhället. Många nyanlända elever kommer till kommunerna med kort varsel, och ibland till kommuner som saknar tidigare erfarenhet av att ta emot nyanlända elever. Det finns huvudmän och skolor som kommit långt i sitt arbete med nyanlända elevers lärande. Där ses undervisningen av nyanlända elever som en del av den ordinarie verksamheten och omfattas av skolans systematiska kvalitetsarbete. Men Skolinspektionens kvalitetsgranskning och Skolverkets kunskapsöversikt om nyanlända visar att det ofta saknas både ett samlat grepp hos huvudmän och ett systematiskt tillvägagångssätt i verksamheten för de nyanlända eleverna.²²

Det finns flera viktiga framgångsfaktorer för en positiv utveckling. En inledande kartläggning behöver göras av elevernas kunskaper, för att planera den fortsatta undervisningen. Eleverna behöver mötas av höga förväntningar och bör så snart som möjligt få tillgång till alla skolämnen. I många fall behöver eleverna få studiehandledning på modersmålet så att deras kunskapsutveckling inte stannar upp. Skolan behöver också ge förutsättningar för de nyanlända eleverna att lära känna andra jämnåriga elever exempelvis genom faddrar.²³

Skolpersonalens kompetens är betydelsefull för ett framgångsrikt mottagande. Alla lärare behöver kunskaper i språkutvecklande arbetssätt och särskilt behövs lärare med kompetens i andraspråksinläring. Hur verksamheten organiseras kring de nyanlända är också viktigt. Skolans personal behöver samverka kring mottagandet och det behöver exempelvis finnas bra möjligheter för studiehandledare på modersmålet att träffa undervisande lärare för planeringens skull. Vid övergångar mellan olika undervisningsformer eller skolformer behöver skolan säkerställa att information inte går förlorad och att strukturer finns för kommunikation mellan de berörda verksamheterna.

20 Här avses behörighetskraven till yrkesprogrammen.

21 Sveriges officiella statistik. Grundskolan. Betyg årskurs 9 läsåret 2013/14. Tabell 2.

22 Skolinspektionen (2014) *Utbildning för nyanlända elever*; Skolverket (2014) *Behovsinventering inför kompetensutvecklingsinsatser för kartläggning av nyanländas kunskaper*.

23 Skolverket (2012) *Greppa språket! Ämnesdidaktiska perspektiv på flerspråkighet*; Bunar, N.

(2010) *Nyanlända och lärande. En forskningsöversikt om nyanlända elever i den svenska skolan*.

Det kommer att behövas stora insatser från huvudmän och skolor för att nå resultat. På framförallt små orter och i glesbygd kan det vara svårt att rekrytera lärare och erbjuda modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmålet. Skolverkets bedömning är att vi idag har stora behov av:

- Fler lärare med kompetens i svenska som andraspråk.
- Fler studiehandledare på modersmål och modersmålslärare.
- Fler vuxna i skolan med modersmålskompetens.
- Kompetensutveckling för alla lärare i språkutvecklande arbete i alla ämnen.
- Digitala fjärrlösningar för att säkerställa tillgången till studiehandledning på modersmålet och modersmålsundervisning i hela landet.

För att möta de stora behov som finns krävs samverkan mellan stat, huvudmän och övriga aktörer, däribland civilsamhället. Skolverket vill särskilt uppmärksamma vikten av att inrätta en samordnande funktion som får i uppdrag att snabbt och systematiskt ta till vara nyanländas lärarkompetens och annan kompetens som kan komma till nytta i skolan. Om vi kan dra nytta av den resurs som nyanlända akademiker utgör, i form av exempelvis ämneslärare, studiehandledare eller modersmålslärare, stärks förutsättningarna att ge nyanlända elever en god skolgång.

Rätt förutsättningar för lärare och rektorer

Att i undervisningen möta varje elev på den nivå som den befinner sig är en viktig men svår uppgift. Välutbildade och engagerade lärare behövs för att skolan ska lyckas med detta. Om lärare får goda förutsättningar att bedriva en undervisning med hög kvalitet kan en positiv spiral bildas. Om fler människor ser läraryrket som ett intressant och kreativt yrke kan det få fler med goda studieresultat att välja en pedagogisk utbildning.

SKOLVERKETS BEDÖMNING

- Den alarmerande bristen på behöriga lärare måste tas på största allvar. Det behövs en nationell kraftsamling för läraryrket.
- Skolverket förslår att regeringen utreder om det är möjligt att skapa fler, snabbare och mer flexibla vägar in i läraryrket utan att kraven sänks på dem som utbildas till lärare.
- Läraryftet bör permanentas. Skolverket bör få i uppdrag att i samråd med huvudmän och lärosäten bedöma behovet av behörighetsgivande fortbildning hos skolväsendets personal och vidta åtgärder för att sådan fortbildning finns tillgänglig.
- Skolverket bör få förutsättningar att kontinuerligt utveckla kompetensutvecklingsinsatser liknande Matematiklyftet, NT-lyftet och läslyftet för fler ämnen och kunskapsområden.
- Huvudmännen och rektorerna behöver aktivt arbeta för att stärka professionella strukturer i skolan, exempelvis genom förstelärarna.
- Huvudmännen behöver ge rektorer bättre förutsättningar att ägna sig åt det pedagogiska ledarskapet.

Alarmerande brist på behöriga lärare

Svensk skola står och faller med tillgången till kompetenta lärare. Skolan har redan idag en stor brist på behöriga lärare på viktiga områden. Var femte person som arbetar som lärare har inte någon lärarexamen och kan därmed inte få lärarlegitimation. Var tredje lärare i grund- och gymnasieskolan saknar behörighet i de ämnen de undervisar i.

Lärare och förskollärare förväntas vara framtida bristyrken. Om läget inte ska förvärras måste samhället agera kraftfullt. Stora pensionsavgångar är att vänta. Antalet antagna till lärarutbildningarna fortsätter visserligen att öka, men söktrycket är fortsatt lågt till flera av utbildningarna. Det krävs förhållandevis låga betyg för att komma in. Bristen kommer att vara alarmerande om inte sökmönstren dramatiskt ändras de närmaste åren.

I slutet av mars av 2015 hade Skolverket beslutat om drygt 202 000 legitimationer till lärare och förskollärare, men fortfarande väntar många lärare på sin legitimation. Skolverket behöver därför göra sitt yttersta för att alla lärare ska få sin legitimation så fort som möjligt. På Skolverket pågår ett förändringsarbete för att effektivisera handläggningen.

Regeringen har tidigare meddelat att läraryrkets attraktivitet behöver stärkas genom en nationell samling för läraryrket som bl.a. syftar till bättre löneutveckling för lärare kopplad till deras kompetens och karriärutveckling.²⁴

²⁴ Prop. 2014/15:100 2015 års ekonomiska vårproposition.

Det är viktigt att regeringen är uthållig i dessa ambitioner. Skolverket föreslår att regeringen utreder om det är möjligt att skapa fler, snabbare och mer flexibla vägar in i läraryrket, utan att kraven sänks på dem som blir lärare. Det kan exempelvis handla om ökad studietakt eller ekonomiska incitament.

Läraryftet bör permanentas

Att många lärare helt eller delvis saknar behörighet gör att de inte kan ansöka om lärarlegitimation. Läraryftet är en viktig fortbildningsinsats för lärare som behöver göra kompletteringar för att få sin legitimation. För att fler lärare ska få behörighet behöver Läraryftet permanentas. Huvudmännen behöver samtidigt skapa förutsättningar för lärare att delta i Läraryftet. Det är bekymmersamt att antalet deltagare inte är fler och att huvudmännen inte i högre utsträckning prioriterar denna behörighetsgivande utbildning. Många huvudmän signalerar att den statliga finansieringen är för svag och därmed en av anledningarna till att inte fler lärare deltar. En annan orsak som Skolverket noterat är att det finns huvudmän som anser att det är lärarens eget ansvar att skaffa sig den behörighet som krävs.

Ett varaktigt nationellt kompetensutvecklingsutbud

Läraryrket är en viktig grund för att lärare ska kunna göra ett bra arbete. Verksamma behöriga lärare behöver dessutom återkommande kompetensutveckling. Det är viktigt att lärare som tidigare inte har undervisat i ett eller flera ämnen som de har behörighet i, får möjlighet att aktualisera sin kompetens.

Huvudmännen har enligt skollagen ett ansvar för kompetensutvecklingen av skolans personal och behöver därför både långsiktigt och kortsiktigt se över vilka kompetensbehov som finns. Under de senaste åren har staten successivt tagit ett större ansvar för kompetensutvecklingen, bl.a. genom Matematiklyftet, Läsluftet, Naturvetenskap- och Tekniska lyftet och Rektorslyftet. Insatserna är dock tidsbegränsade. För att stärka huvudmännens förutsättningar att ta sitt ansvar för kompetensutvecklingen bör Skolverket ha ett varaktigt uppdrag att tillhandahålla ett behovsanpassat utbud. Detta bör ske i samverkan med universitet och högskolor. För att fånga upp lokala behov behövs ett utökat nationellt och regionalt samarbete.

Strategisk användning och vidareutveckling av professionella strukturer

Det är viktigt med formaliserade professionella strukturer i skolväsendet som främjar samarbete och kollegial dialog. Lärare behöver arbeta mer tillsammans med planering och genomförande av undervisningen. På så sätt går det att bygga en kapacitet i lärarprofessionen som leder till ökade möjligheter för

lärarna att ta ansvar för uppföljning och utveckling av undervisningen. Introduktionsprogram och mentorskap är två exempel på sådana strukturer. Men varken mentorsaktiviteter eller handledning har visat sig vara utbredda på svenska skolor.²⁵

Karriärtjänsterna förstelärare och lektor har också en viktig funktion när det gäller att etablera strukturer i skolan som främjar samarbete och kollegial dialog. I slutet av år 2014 hade närmare 12 000 karriärtjänster som förstelärare och 130 tjänster som lektor inrättats. Det är viktigt att huvudmännen använder sina förstelärare för att utveckla undervisningen, t.ex. genom att se till att de handleder kollegor och skapar pedagogiska mötesplatser där utvecklingen av undervisningen står i fokus. Sådana mötesplatser är viktiga för att fånga upp styrsignaler från statliga myndigheter men också för att utveckla undervisningen utifrån vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Huvudmännen behöver också bli bättre på att använda karriärtjänsterna för att attrahera erfarna och engagerade lärare till de skolor som har störst utmaningar. Skolverkets analys visar att så har hittills inte varit fallet.²⁶

Rektorer behöver få tid att vara pedagogiska ledare

Många lärare får inte de förutsättningar som de behöver för att kunna bedriva en undervisning med god kvalitet. Rektorer har en avgörande roll för att organisera skolans verksamhet och skapa en kollegial dialog på skolan som kretsar kring elevernas lärande och undervisningens utveckling. Som pedagogiska ledare måste rektorer ha kunskap om den undervisning som bedrivs i klassrummen och ge lärarna professionell återkoppling på deras undervisning. Rektorer ansvarar också för att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter. I ett internationellt perspektiv är det dock mindre vanligt att svenska lärare uppger att de får återkoppling från rektorn på sin undervisning.²⁷

Det pedagogiska ledarskapet behöver få större plats i rektorers vardag så att de på allvar har möjlighet att följa upp, analysera och vidta åtgärder för att utveckla undervisningen. Rektorer lägger mer tid på administration än på det pedagogiska uppdraget. En avlastning av rektorernas administrativa arbete behövs i många fall.

Det krävs att huvudmannen tar ett större ansvar för att rektorer ska få goda förutsättningar att göra ett bra arbete. Skolors utvecklingsarbete kan bli mer långsiktigt först när rektorerna kan följa upp, analysera och vidta åtgärder som

25 Skolverket (2014) *TALIS 2013. En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7–9.*

26 Skolverket (2015) *PM: Analys av försteläraryregistret hösten 2014.*

27 Skolverket (2014) *TALIS 2013. En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7–9.*

leder till att undervisningen utvecklas, det vill säga fokusera på det systematiska kvalitetsarbetet.

Rektorer som gått rektorsutbildningen är nöjda med utbildningen och i en internationell jämförelse har svenska rektorer en stark ledarskapsutbildning. Det är en bra grund att stå på och därför är det nödvändigt att alla rektorer går rektorsutbildningen och vid behov kompletterar med Rektorslyftet.

En långsiktig styrning och ett förtydligt ansvarstagande

Styrsystemet på skolans område är komplext. Från den statliga nivån och ut till varje enskilt sammanhang där undervisningen bedrivs, har flera aktörer på olika nivåer ett ansvar för skolan. Skolväsendet präglas också i hög grad av att vara en marknad där både offentliga och enskilda huvudmän agerar. Det finns stora skillnader i huvudmännens förutsättningar att genomföra sitt uppdrag. Skolans styrning behöver bli tydligare. I detta arbete gäller det att ha siktet inställt på det som gagnar undervisningens kvalitet.

SKOLVERKETS BEDÖMNING

- Nationella utvecklingsinsatser ska vara systematiska och långsiktiga och knyta an till det lokala utvecklingsarbetet. Punktinsatser bör undvikas.
- Huvudmännen bör i större utsträckning fördela resurser på ett sätt som kompenserar för skillnader i skolors och elevers olika förutsättningar.
- Skolverket föreslår regeringen att överväga om statligt utvecklingsstöd för ökad samordning och planering kan vara ett sätt att stärka regioners samlade utbud av gymnasieutbildning.
- Skolverket bör få förutsättningar att kontinuerligt och systematiskt se över skolans styrdokument.

Nationella utvecklingsinsatser behöver vara långsiktiga

Skolverkets erfarenhet är att statliga utvecklingsinsatser som har ett ambitiöst upplägg och som genomförs med en viss kontinuitet under en längre period har bättre förutsättningar att få genomslag i skolornas utvecklingsarbete än punktinsatser som inte är sammanhållna. En utmaning för nationella utvecklingsinsatser är att kapaciteten att ta emot dem i hög grad skiljer sig åt mellan olika huvudmän. Variationen är stor i skolors och huvudmäns förutsättningar att knyta statliga utvecklingsinsatser till det lokala förändringsarbetet och införliva ny kunskap och nya arbetssätt i den dagliga verksamheten. Det finns skillnader mellan huvudmän vad gäller deltagandet i nationella utvecklingsinsatser. Stora huvudmän deltar oftare än små i nationella utvecklingsinsatser och kommunala huvudmän oftare än enskilda.

Det är viktigt att Skolverkets insatser utgår från nationellt identifierade behov. Men insatserna behöver också anpassas till huvudmännens olika förutsättningar. Det ska vara möjligt för alla huvudmän att delta, även små och enskilda huvudmän. För att öka möjligheterna till deltagande kan insatser vara riktade och uppsökande till vissa huvudmän och skolor. Även i fortsättningen ser dock Skolverket ett värde i att det finns insatser där alla huvudmän och skolor ges möjlighet att delta, som t.ex. Matematiklyftet. Det behöver också finnas en långsiktig förvaltningsplan för hur de upparbetade resurserna och erfarenheterna från nationella utvecklingsinsatser ska kunna tillgängliggöras för längre tid än bara under uppdragstiden.

Huvudmän behöver bli bättre på att fördela resurserna efter behov

Alla skolor måste utvecklas till bra skolor. Skolan ska sträva efter att uppväga skillnader i elevers olika förutsättningar men den lyckas inte i tillräcklig utsträckning ge eleverna stöd att utvecklas. Skolor har sedan 1990-talet blivit alltmer segregerade med avseende på elevers bakgrund. Skillnaderna i resultat mellan skolor har också ökat under samma period.²⁸ De ökade skillnaderna i skolors resultat kräver kraftfulla åtgärder på huvudmannnivå för att säkerställa en likvärdig utbildning. Både offentliga och enskilda huvudmän bör arbeta mer aktivt för en strategisk användning av resurserna.

Kommunerna har ansvar för att finansiera sina kommunmedborgares grundskoleutbildning, oavsett om eleverna går i en kommunal eller fristående skola. Skolverket konstaterar att flera kommuner inte fördelar resurser på ett sätt som möter det nationella kravet på att resursfördelningen ska vara anpassad till elevers olika förutsättningar och behov.²⁹ Eftersom kommunerna är ansvariga för finansieringen av skolan är det viktigt att kommunerna utvecklar sina resursfördelningssystem på ett medvetet sätt. Många kommuner behöver förbättra uppföljningen och utvärderingen av sitt resursfördelningssystem.

Varje huvudman måste ta ansvar för att de skolor och de elever som behöver mest stöd får det. Huvudmän behöver motivera erfarna och engagerade rektorer och lärare att verka där de bäst behövs. Detta är särskilt avgörande i tider då många nyanlända barn och elever snabbt ska inkluderas i skolväsendet. Det är positivt att det nu tycks finnas en vilja hos kommunerna att öka inslaget av kompensatorisk resursfördelning till skolorna.³⁰ Sveriges Kommuner och Landsting bedriver också ett utvecklingsarbete för att finna effektiva

28 Skolverket (2012) *Likvärdig utbildning i svensk grundskola?*; Holmlund, H. m.fl. (2014) *Decentralisering, skolval och fristående skolor: resultat och likvärdighet i svensk skola.*

29 Skolverket (2013) *Kommunernas resursfördelning till grundskolor.*

30 Skolverket (2013) *Kommunernas resursfördelning till grundskolor.*

modeller för en mer likvärdig resursfördelning som väcker stort intresse hos kommunerna.³¹

Regional samverkan viktig för att erbjuda ett brett utbud av gymnasial utbildning

Det pågår en utveckling inom gymnasial utbildning där större utbildningscentra får en ökad betydelse genom att attrahera elever från andra kommuner. Det utbud av utbildningar som elever kan välja mellan ser olika ut i olika delar av landet. Utbudet av gymnasieprogram och inriktningar är brett på vissa håll och mer begränsat på andra.

Ansvaret för att anpassa gymnasial utbildning efter både elevernas efterfrågan och samhällets behov samt att genomföra utbildningar med god kvalitet faller idag på huvudmännen. På många håll samverkar kommuner inom en region för att tillsammans kunna erbjuda ett bredare utbud. Trots existerande samarbeten på lokal och regional nivå kring utbud i både gymnasieskolan och vuxenutbildningen finns sammantaget en påtaglig risk för minskat utbud av olika yrkesutbildningar. Företrädare för olika branscher uttrycker en oro för detta, bl.a. i de nationella programråden för yrkesprogrammen. Ett stort antal inriktningar och få elever (på grund av den demografiska utvecklingen) leder till att vissa utbildningar blir mycket små och riskerar att läggas ned. Skolverket bedömer att det behövs ökad regional samverkan för att upprätthålla ett brett utbildningsutbud, och att statliga insatser behövs för att stödja en sådan samverkan.

Ett intensifierat arbete med skolans styrdokument

Ansvaret för framtagande och beslut om skolans styrdokument i form av läroplaner, kurs- och ämnesplaner samt kunskapskrav är fördelat mellan regeringen och Skolverket. Skolverket ska enligt sin instruktion se över kursplaner, ämnesplaner, betygskriterier och kunskapskrav och rapportera till regeringen i de frågor som dessa uppgifter kan ge upphov till.

I samverkan med de nationella programråden gör Skolverket redan idag en löpande översyn av framför allt yrkesämnenas ämnesplaner i gymnasieskolan. Vi ser dock att vi behöver arbeta mer systematiskt med skolans styrdokument. Skolverket avser därför att kontinuerligt och systematiskt följa upp hur väl kurs- och ämnesplanerna och kunskapskraven fungerar i verkligheten och hur relevanta de är i förhållande till förändringar i omvärlden. Vid behov kommer Skolverket att fatta beslut om, alternativt föreslå för regeringen, att genomföra

31 Sveriges Kommuner och Landsting (2014) *Socioekonomisk resursfördelning till skolor. Så kan kommunen göra.*

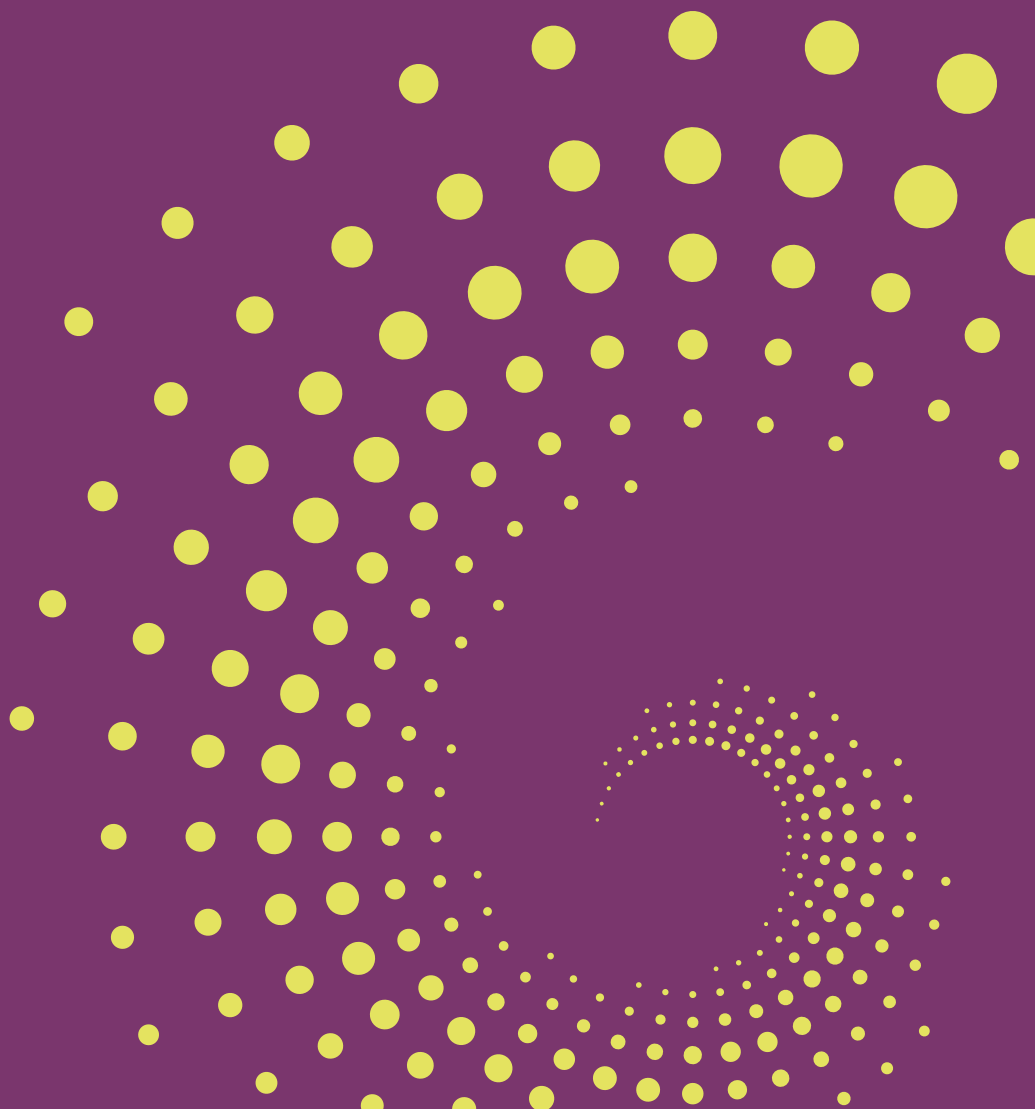
motiverade förändringar i läroplaner, kurs- och ämnesplaner och kunskapskrav. Ett intensifierat arbete med skolans styrdokument förutsätter dock att regeringens styrning av Skolverket sker så att det finns möjlighet att arbeta långsiktigt med de uppgifter som anges i Skolverkets instruktion.³²

En mer systematisk översyn av styrdokumenterna bör omfatta såväl löpande mindre justeringar och uppdateringar som större revideringar som genomförs med längre tidsintervall, t.ex. vart fjärde eller vart sjätte år. En central del i ett kontinuerligt översynsarbete är att ta till vara erfarenheter från lärare, rektorer och elever. Vi ska också beakta nationella prov, internationella undersökningar, erfarenheter från Skolinspektionens tillsyn och kvalitetsgranskningar och från de nationella programråden. Även relevant forskning och arbetsmarknadens utveckling behöver vägas in.

Styrkan med en mer kontinuerlig uppföljning är att kurs- och ämnesplaner och kunskapskrav därmed kan fungera på bästa möjliga sätt som styrdokument för undervisningen. Ett modernt styrdokumentssystem behöver kontinuerligt utvecklas och förändras i takt med förändringar i omvärlden, t.ex. teknikutvecklingen, arbetsmarknadsförändringar och andra förändringar i samhället i Sverige och internationellt. De måste också vara relevanta utifrån vetenskap och beprövad erfarenhet. Sammantaget kan detta bidra till högre kunskapsresultat, större likvärdighet i utbildningen och en bättre styrning av skolan.

32 Jämför Riksrevisionen (2013) *Statens kunskapspridning till skolan*.

KAPITEL 2. Kort om tendenser i förskola, skola och vuxenutbildning

2. Kort om tendenser i förskola, skola och vuxenutbildning

I detta kapitel sammanfattas kort några nyckeltal om förskola, skola och vuxenutbildning. De olika skolformerna och fritidshemmet presenteras utifrån Skolverkets senast publicerade data.

Förskola, fritidshem och annan pedagogisk verksamhet

Hösten 2014 var 485 700 barn inskrivna i förskolan. Under den senaste tioårsperioden har andelen inskrivna barn i förskola ökat i alla åldersgrupper, medan andelen barn i pedagogisk omsorg har minskat. Av landets alla 1–5-åringar var 83 procent inskrivna i förskola. I åldersgruppen 4–5 år gick nästan alla barn, 93 procent, i förskola 2014.

Såväl personaltätheten som gruppstorleken i förskolan har varit konstant under flera år. Hösten 2014 gick det i genomsnitt 5,3 barn per personal. En genomsnittlig grupp i förskolan bestod av 16,9 barn. Den vanligaste gruppstorleken var 16–18 barn.

Föräldrarna till barn i förskolan anser i hög utsträckning att verksamheten/omsorgen överensstämmer med deras behov och önskemål. Mest nöjda är föräldrar till barn i förskola och pedagogisk omsorg när det gäller trygghet, att verksamheten stimulerar barnets utveckling och lärande, personalen, öppetider och närheten till hemmet. Mindre nöjda är föräldrarna med semesterstängning, gruppstorlek och tillgången till personal.³³

Större grupper i fritidshem

Fritidshemsgrupperna fortsätter att bli större. Den genomsnittliga elevgruppen i fritidshemmen har under de senaste tio åren vuxit från 31 elever 2004 till drygt 41 elever 2014.³⁴ Bra fritidshem kan vidga och fördjupa elevernas kunskaper och erfarenheter, utveckla deras sociala kompetens och stärka deras självkänsla. Skolverket har i flera sammanhang påtalat att gruppstorlekarna i fritidshemmen fortsätter att växa och att utvecklingen är oroande. Skolverkets

33 Skolverket (2013) *Föräldrars val och inställning till förskola och fritidshem. Resultat från föräldraundersökningen 2012.*

34 Siffran "antal elever per grupp" beräknas genom att dividera antalet inskrivna elever i fritidshem med antalet avdelningar i fritidshem. En avdelning är den elevgrupp som fritidshemets arbetslag ansvarar för. Siffrorna bygger på uppgifter som skolorna har rapporterat.

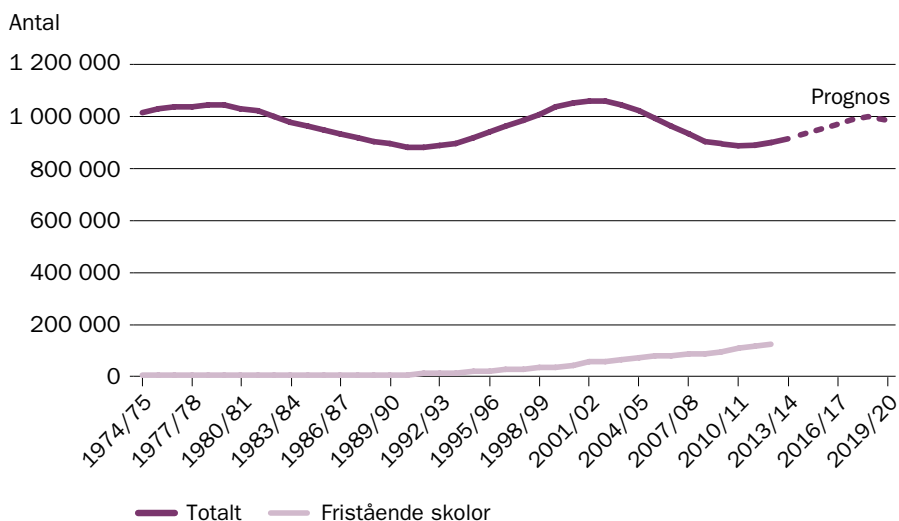
enkätundersökning visar att inte heller föräldrarna är nöjda med gruppernas storlek.³⁵

Förskoleklass och grundskola

Hösten 2014 gick 96 procent av alla sexåringar i förskoleklass. När förskoleklassen infördes 1998 var andelen 91 procent.

Elevantalet i grundskolan fortsätter att öka. Hösten 2014 ökade antalet elever i grundskolan med nästan 30 000 elever från året innan. Enligt prognos kommer elevantalet fortsätta att öka. Totalt gick nästan 950 000 elever i grundskolan hösten 2014, varav 157 elever gick i sameskolan. Lärartätheten i grundskolan var 12,1 elever per lärare.³⁶ Lärartätheten har varit i stort sett oförändrad de senaste tio åren.

Diagram 2.1. Antal elever i grundskolan totalt samt i fristående grundskolor läsåren 1974/75–2013/14 samt prognos 2014/15–2019/20.³⁷

35 Skolverket (2013) *Föräldrars val och inställning till förskola och fritidshem. Resultat från föräldrundersökningen 2012.*

36 Lärare omräknat till heltidstjänster.

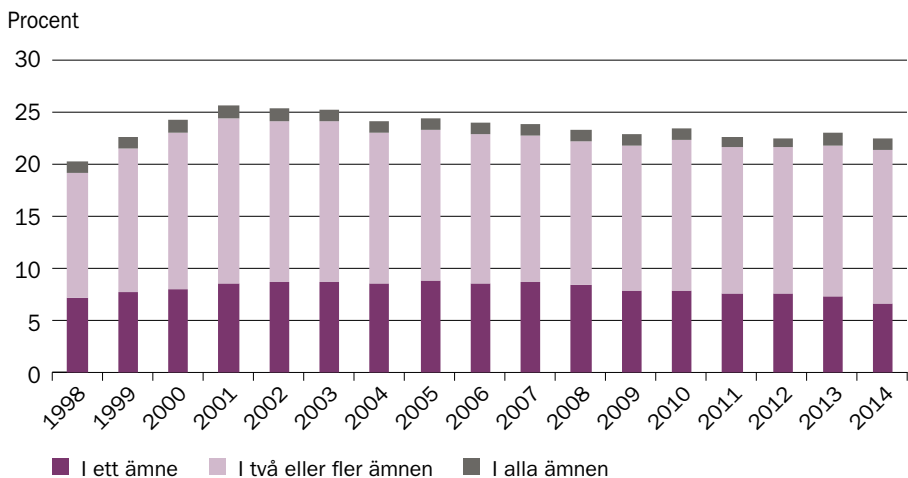
37 Det totala antalet avser elever i kommunala skolor, sameskolan samt fristående skolor. I fristående skolor ingår dessutom elever i internationella skolor och riksinternat.

Fler är obehöriga till gymnasieskolan

I årskurs 6 uppnådde drygt 79 procent av eleverna kunskapskraven i alla ämnen de läst läsåret 2013/14.³⁸ Omkring 8 procent av eleverna uppnådde inte kunskapskraven i ett ämne, 12 procent uppnådde inte kunskapskraven i två eller flera ämnen och mindre än 1 procent uppnådde inte kunskapskraven i något ämne.

Nästan en fjärdedel av eleverna avslutade grundskolans årskurs 9 läsåret 2013/14 utan att uppnå godkänt i ett eller flera ämnen. Drygt 77 procent av eleverna uppnådde kunskapskraven i alla ämnen läsåret 2013/14 (se diagram 2.2). Närmare 7 procent uppnådde inte kunskapskraven i ett ämne och närmare 15 procent uppnådde inte kunskapskraven i två eller fler ämnen. Drygt 1 procent av eleverna i årskurs 9 nådde inte upp till kunskapskraven i något ämne.

Diagram 2.2 Andel (%) elever i årskurs 9 som inte nådde kunskapskraven i ett ämne, två eller flera ämnen och som inte nådde kunskapskraven i något ämne åren 1998–2014.

De elever som gick ut årskurs 9 våren 2014 var den fjärde årskullen som sökte till gymnasieskolan med de ändrade behörighetskraven. Andelen elever som saknade behörighet har ökat något sedan de nya kraven infördes 2011. Av de elever som gick ut årskurs 9 våren 2014 saknade drygt 13,1 procent behörighet att söka till nationella program i gymnasieskolan.³⁹ Motsvarande andel år 2011 var 12,3 procent.

³⁸ Med alla ämnen avses samtliga ämnen som respektive elev enligt inrapporterad uppgift ska ha läst. Även ämnen där eleven haft anpassad studiegång är inkluderade.

³⁹ Behörighetskraven är lägst till yrkesprogrammen.

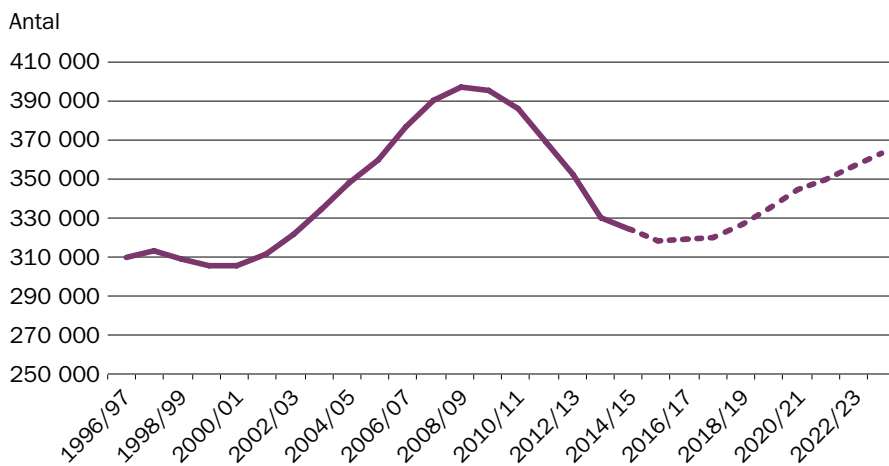
Fler elever i grundskolan

Hösten 2014 ökade antalet elever i grundskolan för första gången på tio år. Det gick då 9 700 elever i grundskolan, vilket är en ökning med 4 procent jämfört med året innan. Omkring 1 procent av alla elever i den obligatoriska skolan gick i en grundskola. Den största ökningen för hösten 2014 skedde inom inriktningen träningsskolan. Där ökade elevantalet med drygt 7 procent jämfört med året innan. Andelen elever i grundskolan, exklusive träningsskolan, som är integrerade i grundskoleklass under minst hälften av skoltiden har legat kring 20 procent av eleverna sedan början av 1990-talet.

Gymnasieskola

Eleverna i gymnasieskolan blir allt färre. Hösten 2014 gick närmare 323 700 elever i gymnasieskolan. Det innebär en minskning med 2 procent från året innan. Elevminskningen i gymnasieskolan har pågått sedan läsåret 2009/10 och beror på mindre elevkullar. Även för läsåret 2015/16 förväntas en minskning, men sedan förväntas elevantalet att öka. Efter läsåret 2015/16 fram till läsåret 2023/24 beräknas ökningen bli omkring 45 000 elever. Lärartätheten i gymnasieskolan var 11,9 elever per lärare. Andelen har varit stabil de senaste tio åren.

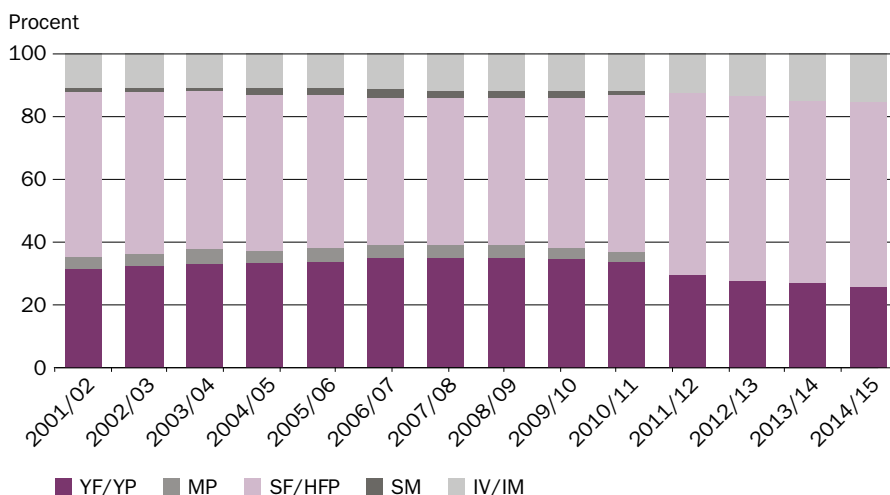
Diagram 2.3. Antal elever i gymnasieskolan 1996/97–2014/15 med prognos för läsåren 2015/16 till 2023/24.

Trots den totala elevminskningen i gymnasieskolan ökade antalet elever i årskurs 1 hösten 2014 med 600 elever jämfört med året innan. Ökningen berodde på ett ökat elevantal på introduktionsprogram, i synnerhet på språkintroduktion där nyanlända gymnasieelever går. Av de nationella programmen ökade ekonomiprogrammet mest, med 8 procent fler elever i årskurs 1 jämfört med året innan.

Bland de elever som hösten 2014 gick i årskurs 1 för första gången, dvs. som inte tidigare varit registrerade i gymnasieskolan, läste 26 procent ett yrkesprogram, 59 procent ett högskoleförberedande program och 16 procent ett introduktionsprogram (se diagram 2.4).

Diagram 2.4. Andel (%) nybörjarelever i årskurs 1 per programtyp läsåren 2001/02–2014/15.

Kommentar: Beteckningen YF/YP avser yrkesförberedande/yrkesprogram, MP avser medieprogrammet, SF/HFP avser studieförberedande/högskoleförberedande program, SM avser specialutformade program utan tydlig anknytning till ett nationellt program och IV/IM avser individuella program/introduktionsprogram.

Sju av tio elever uppnådde grundläggande högskolebehörighet. Eleverna som avslutade gymnasieskolan 2014 var den första kullen elever som gick ut gymnasieskolan enligt den reformerade gymnasieskolan, Gy 2011. Av de elever som 2011 började i gymnasieskolans årskurs 1 avslutade 70 procent gymnasieskolan tre år senare med en gymnasieexamen (63 procent).

eller ett studiebevis (7 procent) våren 2014.⁴⁰ Bland eleverna som började ett högskoleförberedande program 2011 erhöll 74 procent en examen efter tre års studier. Bland eleverna som började ett yrkesprogram 2011 erhöll 67 procent yrkesexamen efter tre års studier.⁴¹ Bland yrkesprogrammen var bygg- och anläggningsprogrammet och VVS- och fastighetsprogrammet de program där störst andel elever, 72 procent, erhöll en examen inom tre år. Lägst andel var det på fordons- och transportprogrammet, där 61 procent av eleverna erhöll examen efter tre års studier.

Av de elever som avslutade gymnasieskolan 2014 uppnådde 70 procent en grundläggande högskolebehörighet. Motsvarande andel året innan var 87 procent. En orsak till minskningen är att elever med examen från ett yrkesprogram numera inte automatiskt får grundläggande högskolebehörighet. En annan orsak är att kravet för den grundläggande högskolebehörigheten skärpts mellan 2013 och 2014.

Eleverna på yrkesprogrammen har dock en möjlighet att läsa in behörigheten under tiden i gymnasieskolan eller senare i den kommunala vuxenutbildningen. Bland de elever som 2014 gick ut gymnasieskolan med examen från ett yrkesprogram uppnådde 41 procent grundläggande behörighet till högskolan. Sett till enbart den första kullen elever som började Gy 2011 på ett yrkesprogram och som tagit examen inom tre år, var det 29 procent som våren 2014 lämnade skolan med grundläggande behörighet.

De elever som hösten 2011 påbörjade yrkesprogram har en lägre genomströmning på tre år, än elever på högskoleförberedande program.⁴² På nationella program totalt var genomströmningen drygt 79 procent våren 2014. På yrkesprogrammen var genomströmningen drygt 76 procent och på högskoleförberedande program närmare 81 procent.

40 Elever som avslutat gymnasiet i Gy 2011 inkluderar elever som har läst kurser om minst 2 500 poäng, dvs. en fullständig gymnasieutbildning. Eleverna ska också vara betygssatta i samtliga kurser. En elev som läst 2 500 poäng och är betygssatt i samtliga kurser kan få en examen eller ett studiebevis. För examen krävs utöver de 2 500 betygssatta poängen att eleven också klarat kraven för examen. För studiebevis krävs att eleven är betygssatt i kurser om 2 500 poäng, men till skillnad från examen kan eleven få underkänt (betyget F) i fler kurser än vad som gäller för examen. I statistikredovisningen ingår endast studiebevis om 2 500 poäng. Elever som läst reducerat program ingår inte i beräkningen.

41 Omkring 1 procent av nybörjarna på yrkesprogram bytte till ett högskoleförberedande program och fick ut en examen därifrån.

42 Den genomströmning som här avses är genomströmning på tre år, dvs. elever som började gymnasieskolan på ett nationellt program hösten 2011 och avslutade gymnasieskolan våren 2014 med examen eller studiebevis om minst 2 500 poäng.

Färre elever i gymnasiesärskolan

Hösten 2014 gick drygt 7 000 elever i gymnasiesärskolan, vilket är en minskning med 9 procent jämfört med året innan. Knappt 2 procent av eleverna var integrerade i gymnasieskolan dvs. läser minst halva tiden med elever i gymnasieskolan. De populäraste nationella programmen i den nya gymnasiesärskolan var hotell, restaurang och bageri följt av administration, handel och varuhantering.⁴³

Vuxenutbildning

Antalet elever i kommunal vuxenutbildning (komvux) har varierat kraftigt under de senaste tjugo åren. Hösten 2013 studerade omkring 197 000 elever i komvux, vilket är en ökning från året innan. Antalet elever motsvarar drygt 3 procent av befolkningen i åldern 20–64 år. Lärartätheten var i snitt 17,5 elever per lärare.⁴⁴

Majoriteten av eleverna i komvux studerar på gymnasial nivå. En stor majoritet, 91 procent, av de som hösten 2013 läste på grundläggande nivå var födda utomlands. Motsvarande andel på gymnasial nivå var 32 procent. Andelen elever födda utomlands har varit stabil under de senaste åren. Genomsnittsåldern i komvux hösten 2013 var 30 år. Bland de svenskfödda eleverna var hälften under 25 år, vilket kan jämföras med cirka 20 procent av de utlandsfödda eleverna.

Andelen kursdeltagare som studerar helt eller delvis utan schemalagd undervisning, t.ex. på distans, har ökat över tid. Hösten 2013 studerade 18 procent av kursdeltagarna utan schemalagd undervisning, jämfört med 12 procent fem år tidigare. Framför allt är det kursdeltagare på gymnasial nivå som studerar på detta sätt. På grundläggande nivå var det 5 procent av kursdeltagarna som studerade utan schemalagd undervisning.

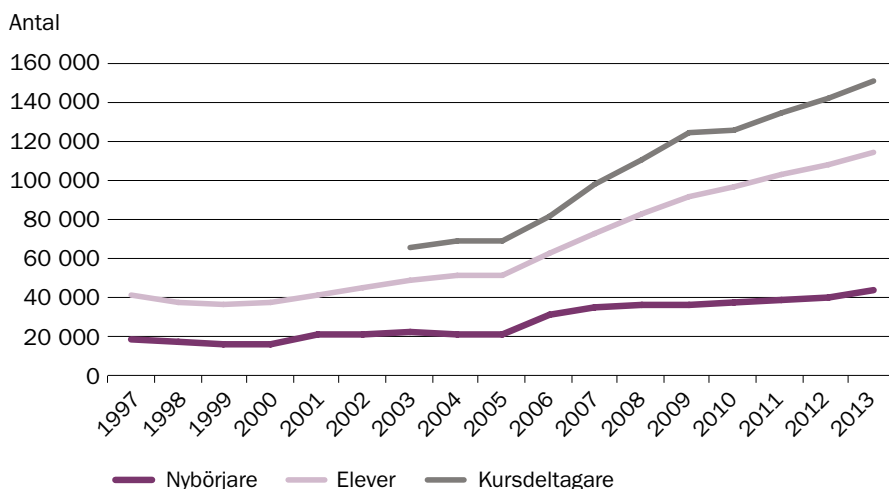
Antalet elever i utbildning i svenska för invandrare ökar

Sedan slutet av 1990-talet har antalet elever som läser svenska för invandrare (sfi) ökat. Antalet elever i utbildningen 2013 var 113 600, vilket är en ökning med 5 procent sedan året innan och mer än en tredubbling sedan år 2000.

⁴³ Läsåret 2014/15 läste eleverna i årskurs 1 och 2 enligt den nya gymnasiesärskolan och elever i årskurs 3 och 4 läste enligt lpf 94.

⁴⁴ Lärare omräknat till heltidstjänster.

Diagram 2.5. Antal elever, nybörjare och kursdeltagare⁴⁵ i sfi åren 1997–2013.

Kommentar: En elev är en person som har studerat en eller flera kurser i sfi under året. Eleven räknas som kursdeltagare på varje kurs där han eller hon deltar. Eleven räknas som nybörjare det år då han eller hon har sin första kursstart i sfi.

Majoriteten av eleverna i sfi hösten 2013 var 25–39 år. Endast 14 procent var under 25 år. Detta mönster har i princip varit oförändrat de senaste fem åren. Av samtliga elever i sfi hade 20 procent upp till sex års tidigare utbildning medan 35 procent hade 13 års tidigare utbildning eller mer. Det vanligaste födelselandet 2013 var Irak, följt av Somalia och Syrien. Andelen elever födda i Syrien hade ökat mest jämfört med året innan, från 3 till 8 procent. Sfi hade det största antalet elever per lärare av alla skolformer med omkring 25 elever per lärare hösten 2013.⁴⁶

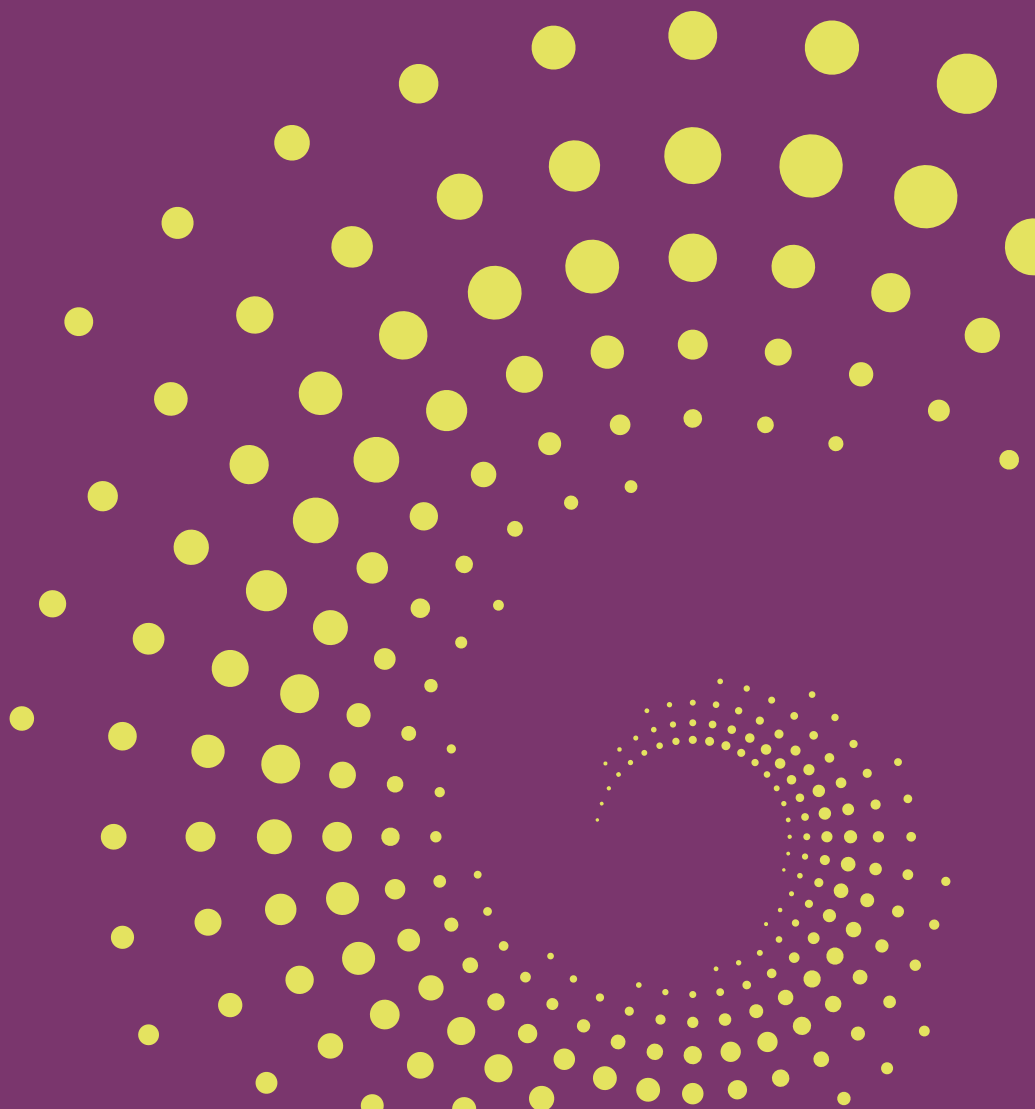
Elevantalet fortsätter att minska i särskild utbildning för vuxna

Antalet elever i särskild utbildning för vuxna (särsvux) har minskat under flera års tid. Hösten 2014 var antalet elever 4 245, vilket är en minskning med 1 procent jämfört med året innan. En elev kan läsa på flera nivåer samtidigt. Flest elever, ungefär hälften, läste hösten 2014 på grundsärskolenivå. Näst vanligast var gymnasiesärskolenivå (31 procent) och minst vanligt var det att läsa på träningskolenivå (29 procent).

⁴⁵ Sfi var t.o.m. 2002 organiserat som en enda kurs. Sedan studievägssystemet infördes år 2003 kan en elev läsa flera kurser under ett år. År 2010 minskade antalet kurser som eleverna läste i genomsnitt. Detta beror på att byte av skola inte längre kan medföra att eleven räknas som kursdeltagare på samma kurs flera gånger, vilket förekom under tidigare år.

⁴⁶ Lärare omräknat till heltidstjänster.

KAPITEL 3. Eleverna

3. Eleverna

Elevernas resultatutveckling presenteras återkommande i Skolverkets lägesbedömningar. Redogörelsen bygger i första hand på resultaten i de internationella studierna, vilka är konstruerade för att mäta kunskapsutveckling över tid. Denna gång diskuterar vi även skolans förmåga att möta varje elev där den befinner sig i sitt lärande.

SAMMANFATTNING

Utifrån resultaten i de internationella kunskapsmätningarna finns det anledning till fortsatt oro för den negativa resultatutvecklingen inom läsförståelse, matematik och naturvetenskap. Inom områdena medborgarskap, demokrati och engelska ger de internationella studierna en mer positiv bild. Det finns fortsatt stora skillnader i kunskapsresultat mellan olika grupper av elever.

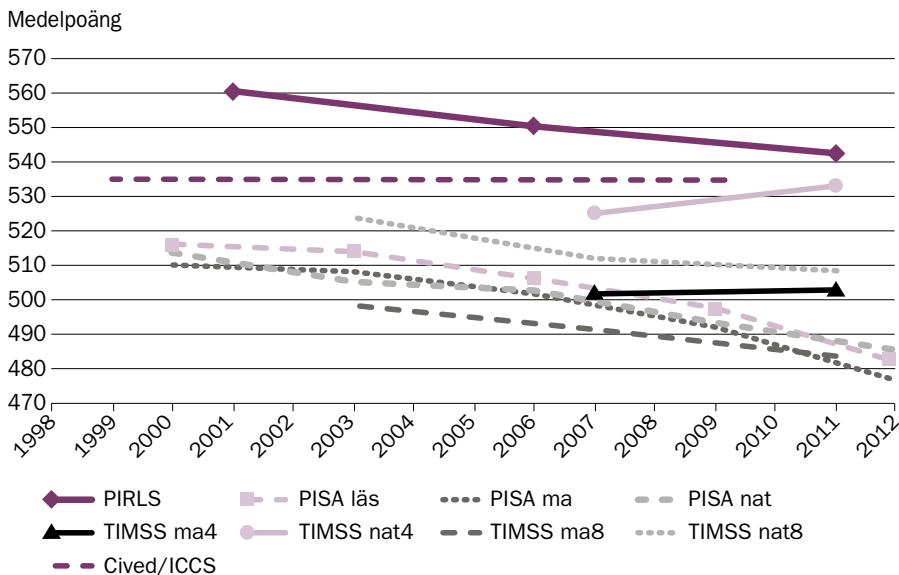
Motivation, ansträngning och delaktighet är viktiga faktorer för att elever ska lyckas i skolan. Engagerade lärare med höga förväntningar på alla elever spelar en avgörande roll. Skolan måste bli bättre på att ge elever stöd och stimulans. Skolan behöver också göra mer för att säkerställa trygghet och studiero.

Resultatutvecklingen i skolan

De internationella studier som Sverige deltagit i 1995–2012 ger en klar bild av resultatutvecklingen i svensk grundskola; utvecklingen har i huvudsak varit negativ inom läsförståelse, matematik och naturvetenskap (se diagram 3.1). De svenska eleverna har successivt tappat i jämförelse med andra länder inom dessa väsentliga kunskapsområden. Det finns samtidigt kunskapsområden där bilden är mer positiv. Medborgarskap och demokrati (mäts i CIVED/ICCS) respektive engelska är områden där de svenska elevernas resultat i grundskolan är särskilt goda i jämförelse med andra länder. Svenska grundskoleelevers förmåga att använda och navigera på dator håller en ganska hög nivå (baserat på de digitala proven i läsförståelse och matematik i PISA).⁴⁷

⁴⁷ Skolverket (2014) *Grundskolan i internationella kunskapsmätningar – kunskap, skolmiljö och attityder till lärande*.

Diagram 3.1. Genomsnittspoäng för svenska elever i mätningar 1999–2012. Resultat avseende yngre elever markerade med heldragen linje. Resultat avseende äldre elever med streckad linje.

Kommentar: "ma4" i figuren står för matematik årskurs 4, "nat8" för naturvetenskap årskurs 8, etc.

Kunskapsresultaten i matematik, läsförståelse och naturvetenskap fortsätter att sjunka i grundskolan

Den senaste PISA-studien, som genomfördes 2012, bekräftar och förstärker bilden av att kunskapsresultaten inom matematik, läsförståelse och naturvetenskap – så som de mäts i PISA – fortsätter att sjunka. För första gången ligger nu svenska 15-åringar under OECD-genomsnittet inom samtliga dessa tre kunskapsområden. Sverige är det land som haft den största resultatnedgången av alla länder som deltar i PISA. De sjunkande resultaten kan inte mer än marginellt förklaras av en ökande andel elever med utländsk bakgrund i Sverige.⁴⁸

En viktig lärdom från PISA är att det går att både förbättra kunskapsresultaten och samtidigt öka likvärdigheten. Analyser av data från PISA som OECD genomfört visar att länder som förbättrar sina resultat oftast gör det

48 Skolverket (2013) *PISA 2012. 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap. Resultaten i koncentration*. Se även Skolverket (2010) *Rustad att möta framtiden? PISA 2009 om 15-åringars läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap. Resultaten i koncentration*; Skolverket (2012) *PIRLS 2011. Läsförståelsen hos svenska elever i årskurs 4 i ett internationellt perspektiv* och Skolverket (2012) *TIMSS 2011. Svenska grundskoleelevers kunskaper i matematik och naturvetenskap i ett internationellt perspektiv*.

genom att de förmår att minska andelen lågpresterande elever. OECD slår också fast att länder kan förbättra sig relativt snabbt i PISA, vilket bl.a. Polen, Portugal och Israel är exempel på.⁴⁹

Under 2015 har Skolverket undersökt om brister i elevernas provmotivation kan vara en delförklaring till resultatnedgången i PISA. Vår analys visar att svenska elever är mindre motiverade att genomföra PISA-provet än nationella prov. De är också mindre motiverade att göra PISA-provet än elever i andra länder och de svenska elevernas motivation har minskat över tid. Elevernas minskade motivation kan dock endast förklara en mindre del av resultatnedgången i PISA.⁵⁰

I PISA 2012 mättes, utöver tidigare nämnda kunskapsområden, för första gången 15-åringars digitala problemlösningsförmåga. Det handlar om förmågan att kognitivt och i en digital miljö kunna bearbeta olika problem för att förstå och lösa dem. Problemlösningsförmågan är central på den moderna arbetsmarknaden och efterfrågas inom områden som kännetecknas av snabb tillväxt, ofta inom avancerade tekniska områden med höga krav på välutbildad personal.

Sveriges resultat i problemlösning i PISA 2012 är lägre än OECD-genomsnittet. Vårt resultat är lågt även i ett nordiskt perspektiv. Endast Danmark har resultat på samma nivå som Sverige medan elever i Finland och Norge presterar bättre. Samma länder som presenterar i topp i PISA i matematik, läsförståelse och naturvetenskap, exempelvis Sydkorea, Japan och Finland, presterar även väl i problemlösning. Eftersom det är första gången problemlösning prövas på detta sätt i PISA går det inte att säga något om hur kunskapsutvecklingen ser ut över tid.⁵¹

Försämrade resultat återspeglas i studie av vuxnas kunskaper

Under 2011–2012 genomfördes för första gången en internationell studie av vuxnas (16–65 år) grundläggande kunskaper och färdigheter, Programme for the International Assessment of Adult Competencies (PIAAC). Kunskapsområdena i PIAAC är läsförståelse, färdigheter i att räkna och problemlösning, dvs. i viss mån samma kunskapsområden som prövas i PISA. Forskare har jämfört resultaten från PISA, som alltså mäter 15-åringars kunskaper, med de åldersgrupper i PIAAC där de elever som varit med i PISA under perio-

49 Skolverket (2013) *PISA 2012. 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap. Resultaten i koncentrat*; OECD (2015) *PISA in Focus 47. How has Student Performance Evolved Over Time?*

50 Skolverket (2015) *Att svara eller inte svara. Svenska elevers motivation att genomföra PISA-provet.*

51 Skolverket (2014) *PISA 2012. Digital problemlösningsförmåga hos 15-åringar i ett internationellt perspektiv.*

den 2000–2012 ingår. Den försämring av de svenska resultaten som PISA visar under perioden återspeglas som skillnader i resultat mellan motsvarande åldersgrupper i PIAAC. De yngre åldersgrupperna i PIAAC har alltså förhållandevis sämre resultat och skillnaderna mellan åldersgrupperna i PIAAC är lika stora som förändringarna i 15-åringars kunskaper i PISA under perioden.⁵²

Totalt sett står sig dock Sveriges vuxna väl inom såväl läsförståelse som färdigheter i att räkna och problemlösning jämfört med de andra deltagande länderna. Länder som har ett förhållandevis högt deltagande i vuxenutbildning såsom Sverige, Norge, Danmark, Finland och Nederländerna uppvisar bättre resultat i läsförståelse och färdigheter i att räkna än andra länder.⁵³

Elevernas bakgrund har fortsatt stor betydelse för deras resultat i grund- och gymnasieskolan

Skolan ska sträva efter att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Men elevers socioekonomiska bakgrund, såsom föräldrarnas utbildning, har en fortsatt stor betydelse för skolresultaten. Detta samband kan illustreras på olika sätt. Ett exempel är att elever som har föräldrar med högre utbildningsnivå i högre grad är behöriga till gymnasieskolans nationella program jämfört med elever som har föräldrar med lägre utbildningsnivå.⁵⁴ Ett annat exempel är att elever som har föräldrar med högre utbildningsnivå oftare når en gymnasieexamen jämfört med elever som har föräldrar med lägre utbildningsnivå.⁵⁵

De socioekonomiska faktorernas betydelse för svenska elevers resultat tycks vara stabila över tid. I analyser som Skolverket gjort av betygsresultat (meritvärde) i grundskolan fram till år 2011 går det inte att se att socioekonomiska faktorer fått ökad betydelse.⁵⁶ I PISA 2012 hamnar Sverige på ett OECD-genomsnitt när det gäller betydelsen av socioekonomisk bakgrund för matematikkunskaper. Betydelsen har varken ökat eller minskat under åren 2003 till 2012. Mellan 2000 och 2009 har dock betydelsen av socioekonomisk bakgrund för resultaten ökat för elevernas läsförståelse i PISA.⁵⁷

52 Gustafsson, J-E. m.fl. (2014) *Lära för livet? Om skolans och arbetslivets avtryck i vuxnas färdigheter*.

53 OECD (2013) *OECD Skills Outlook 2013. First Results from the Survey of Adult Skills*.

54 Skolverket (2014) *PM: Slutbetyg i grundskolan, våren 2014*.

55 Skolverket (2014) *PM: Betyg och studieresultat i gymnasieskolan 2013/2014*.

56 Skolverket (2012) *Likvärdig utbildning i svensk grundskola?* Se även Holmlund, H. m.fl. (2014) *Decentralisering, skolval och fristående skolor: resultat och likvärdighet i svensk skola* som visar samma resultat fram till 2010.

57 Skolverket (2013) *PISA 2012. 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap. Resultaten i koncentrat*.

Flickor har bättre resultat än pojkar i grund- och gymnasieskolan

Även kön har ett fortsatt starkt samband med elevers resultat. Pojkar har sämre resultat än flickor både i grund- och gymnasieskolan. Våren 2014 var flickornas genomsnittliga meritvärde i grundskolan 226,8 medan pojkarnas var 203,5.⁵⁸ Skillnaderna mellan könen syns även i gymnasieskolan. Kvinnor uppnår i högre utsträckning examen från gymnasieskolan inom tre år jämfört med män. På de högskoleförberedande programmen är skillnaden störst. Där fick, år 2014, 77 procent av kvinnorna examen inom tre år jämfört med 70 procent av männen. På samtliga högskoleförberedande program klarade kvinnor i högre utsträckning än män gymnasieexamen inom tre år. På yrkesprogrammen var dock skillnaderna mellan andelen kvinnor och män som nådde examen inte lika tydliga som för de högskoleförberedande programmen.⁵⁹

PISA 2012 visar att resultatutvecklingen för både flickor och pojkar har varit negativ inom både matematik, naturkunskap och läsning men pojkarna har i genomsnitt försämrat sina resultat mer än flickorna. Störst är skillnaderna i läsförståelse. Flickor presterar numera även bättre än pojkar i naturvetenskap. I matematik finns inga signifikanta skillnader i resultat mellan könen. Könsskillnaderna har ökat mer i Sverige än i OECD i genomsnitt.⁶⁰

Elever som kommit till Sverige efter skolstart har ofta sämre förutsättningar

Att ha invandrat till Sverige under sin skolgång har betydelse för möjligheterna att nå goda resultat. Svårast är det för eleverna från 12 år och uppåt, medan det är lättast för elever i gruppen mellan 8 och 10 år. Det är inte lättast för de allra yngsta barnen, eftersom de inte har hunnit lära sig att läsa eller skriva på sitt förstaspråk.⁶¹

Bland de elever som fått slutbetyg från grundskolan år 2014 och var födda i Sverige var 90 procent behöriga till gymnasieskolan.⁶² Motsvarande andel bland elever födda utomlands som invandrat före ordinarie skolstart var drygt 86 procent. Bland de elever som invandrat efter ordinarie skolstart var det bara lite drygt hälften, 52 procent, av eleverna som uppnådde behörighet till gymnasieskolan.⁶³ Bland de elever som har kommit till Sverige de senaste fyra åren

58 Skolverket (2014) *PM: Slutbetyg i grundskolan, våren 2014*.

59 Skolverket (2014) *PM: Betyg och studieresultat i gymnasieskolan 2013/2014*.

60 Skolverket (2013) *PISA 2012. 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap. Resultaten i koncentration*; OECD (2015) *The ABC of Gender Equality in Education: Aptitude, Behaviour, Confidence*.

61 Viberg, Å. (2005) "Svenska som andraspråk i skolan" i *Tvåspråkighet med förhinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige*.

62 Här avses behörighetskraven till yrkesprogrammen.

63 Skolverket (2014) *PM: Slutbetyg i grundskolan, våren 2014*.

och som inte bott i Sverige eller gått i svensk skola tidigare var bara 27 procent behöriga. Cirka 80 procent av dessa elever når inte kunskapskraven i ett eller flera ämnen.⁶⁴ Elever med svensk bakgrund når gymnasieexamen på tre år i större utsträckning (69 procent) än elever med utländsk bakgrund (43 procent).⁶⁵ Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering, IFAU, visar på långsamt fallande skolresultat för nyanlända elever (anlända efter 7 års ålder) under större delen av 1990-talet. Sambandet kvarstår efter att IFAU tagit hänsyn till ett antal bakgrundsfaktorer. Nedgången i betyg för dessa elever är relativt betydande sedan 1990-talets början fram till 2010, dit IFAU:s analyser sträcker sig.⁶⁶

Många nyanlända elever

Antalet nyanlända elever har under senare år ökat i skolan. Läsåret 2013/14 var i genomsnitt omkring 4 procent av grundskolans elever nyanlända. Andelen nyanlända var något högre i kommunala skolenheter än i fristående skolenheter, 4 respektive 3 procent. I närmare 37 procent av de fristående och 20 procent av de kommunala skolenheterna fanns inte några nyanlända elever över huvud taget. Skolenheter där majoriteten av eleverna är nyanlända har ofta en riktad undervisning för nyanlända, såsom till exempel förberedelseklasser och mottagningskolor. De kan också vara skolenheter med en internationell profil.⁶⁷

Ökningen av nyanlända tar sig uttryck i att antalet elever i gymnasieskolans språkintröduktion har ökat med 11 procent i årskurs 1 mellan läsåret 2013/14 och läsåret 2014/15. Sedan språkintröduktion introducerades för tre år sedan har programmet ökat med 34 procent i årskurs 1.⁶⁸

Skolinspektionens granskning visar att skolorna i liten utsträckning planerar, genomför och anpassar utbildningen efter de nyanlända elevernas förutsättningar och behov. Förväntningarna på elevernas förmågor och engagemang är generellt låga. På de flesta skolor vilar arbetet med de nyanlända på enskilda lärares drivkraft och engagemang. Av Skolinspektionens granskning framgår att de nyanlända eleverna så snart som möjligt vill in i gemenskapen med jämnåriga klasskamrater och ta del av kunskaper i alla ämnen.⁶⁹

64 Sveriges officiella statistik.

65 Skolverket (2014) *PM: Betyg och studieresultat i gymnasieskolan 2013/2014*. Elever med svensk bakgrund är elever födda i Sverige och med minst en förälder född i Sverige.

66 Holmlund, H. m.fl. (2014) *Decentralisering, skolval och fristående skolor: resultat och likvärdighet i svensk skola*. Studien kontrollerar för kön, födelseland och ålder vid ankomst.

67 Skolverket (2015) *Beskrivande data 2014*.

68 Skolverket (2015) *PM: Elever i gymnasieskolan läsåret 2014/15*.

69 Skolinspektionen (2014) *Utbildningen för nyanlända elever*.

Asylsökande barn och unga har rätt till utbildning i Sverige. Skolinspektionen har uppmärksammat att det bland de kommuner som idag tar emot flest asylsökande finns flera kommuner som befarar att de – trots en god vilja att ta emot eleverna i skolan – inom en snar framtid kommer att få det betydligt svårare att klara av uppdraget och svara upp mot skolförfattningarnas krav vad gäller de asylsökande.⁷⁰

Försämrade resultat för både hög- och lågpresterande elever i grundskolan

De internationella kunskapsmätningarna ger ingen entydig bild om det är hög- eller lågpresterande elevers resultat som sjunker mest i Sverige.⁷¹ När det gäller läsförståelse visar PISA (15-åringar år 2000–2012) att de lågpresterande tappat mest i resultat. I läsförståelse i PIRLS (årskurs 4 år 2001–2011) är det däremot en jämnare nedgång mellan hög- och lågpresterande. När det gäller matematik visar PISA (2003–2012) på en jämn nedgång mellan olika prestationsnivåer. TIMSS (årskurs 8 år 1995–2011) visar i sin tur på en större nedgång för högpresterande elever 1995–2003 men 2003–2011 är nedgången, liksom i PISA, jämn mellan hög- och lågpresterande. I naturvetenskap i PISA (15 åringar år 2006–2012) är nedgången större för lågpresterande. I TIMSS (åk 8 år 1995–2003) är nedgången störst för högpresterande. Mellan 2003 och 2007 är nedgången ganska jämn mellan hög- och lågpresterande medan det inte skett någon nedgång för någon grupp mellan 2007 och 2011. Det har heller inte varit någon förändring i matematik och naturvetenskap i TIMSS årskurs 4 (2007–2011).

Ett omfattande stödbehov

I jämförelse med andra länder är det många lärare i Sverige som arbetar på skolor där de uppfattar att relativt många elever är i behov av särskilt stöd. I TALIS-studien uppger sex av tio svenska lärare (årskurs 7–9) att de arbetar på skolor där de uppfattar att mer än var tionde elev är i behov av särskilt stöd.⁷² Svenska lärare upplever också att elever i behov av särskilt stöd i mindre utsträck-

70 Skolinspektionen (2015) *Utbildning för asylsökande barn och barn som vistas i landet utan tillstånd*.

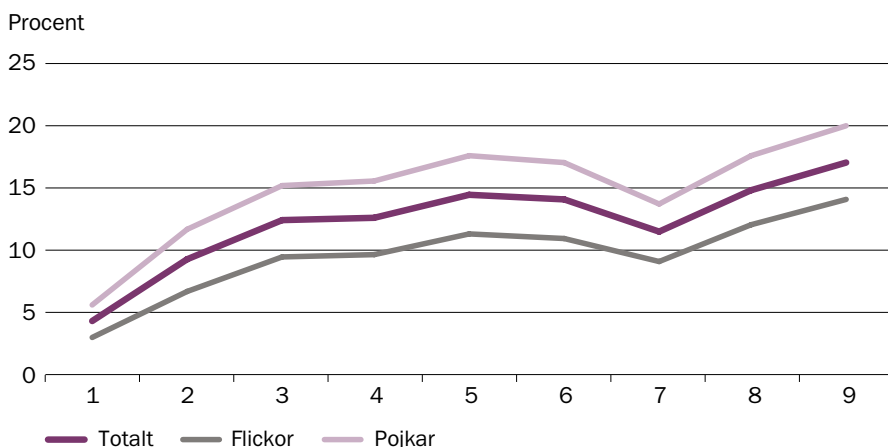
71 Skolverket (2013) *PISA 2012. 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap. Resultaten i koncentrat*; Skolverket (2012) *TIMSS 2011. Svenska grundskoleelevers kunskaper i matematik och naturvetenskap i ett internationellt perspektiv*; Skolverket (2014) *Grundskolan i internationella kunskapsmätningar – kunskap, skolmiljö och attityder till lärande*. Se även Holmlund, H. m.fl. (2014) *Decentralisering, skolval och fristående skolor: resultat och likvärdighet i svensk skola*.

72 Skolverket (2014) *TALIS 2013*. TALIS (The Teaching and Learning International Survey) är en återkommande internationell studie som fokuserar på lärares yrkesvardag. Studiens syfte är att öka kunskapen om lärandemiljöer och lärares och rektorers arbetsvillkor och Sverige deltog för första gången 2013.

ning får den hjälp de skulle behöva jämfört med lärare i andra TALIS-länder. Undervisning av elever i behov av särskilt stöd är dessutom ett område inom vilket svenska rektorer och lärare ser ett stort behov av kompetensutveckling.

Särskilt stöd till elever beslutas av rektorn och dokumenteras i ett åtgärdsprogram. Statistik från läsåret 2013/14 visar att andelen av eleverna i grundskolan som har åtgärdsprogram ökar successivt från årskurs 1 till och med årskurs 5 (se diagram 3.2). Denna trend bryts dock under årskurs 6 och årskurs 7, dvs. när många elever byter skola, för att sedan ta fart igen och är som störst i årskurs 9. Då har omkring 17 procent av eleverna ett åtgärdsprogram.⁷³

Diagram 3.2 Andel (%) elever i grundskolan som har åtgärdsprogram, per årskurs totalt samt fördelat på flickor och pojkar läsåret 2013/14.

Att mängden åtgärdsprogram ökar successivt mellan årskurs 1 och 9 kan tolkas som att skolan brister när det gäller att tidigt uppmärksamma elever i behov av särskilt stöd. Den successiva ökningen kan också vara ett resultat av att skolan inte vidtar de åtgärder som behövs för att säkerställa att eleverna når de nationella kunskapskrav som minst ska uppnås eller vidtar verkningslösa åtgärder. Det vill säga att det kan finnas problem som har att göra med skolans organisation, resurser och kompetens.⁷⁴ Nedgångarna i andelen elever med åtgärdsprogram mellan årskurs 6 och 7 kan bero på att information om eleverna inte överförs vid byten av skolenhet och av huvudman, så att elevernas behov av särskilt stöd behöver uppmärksammas och identifieras på nytt.⁷⁵ Skolinspek-

73 Skolverket (2014) *PM: Särskilt stöd i grundskolan läsåret 2013/14*.

74 Skolverket (2014) *Yttrande över remisspromemorian En bättre skolstart för alla: bedömning och betyg för progression i lärandet*.

75 Skolverket (2014) *PM: Särskilt stöd i grundskolan läsåret 2013/14*.

tionens granskning av särskilt stöd visar att det av dokumentationen av eleverna inte alltid går att se vilket särskilt stöd eleverna fått och att dokumentationen om tidigare vidtagna stödåtgärder ofta är bristfällig. Detta medför att skolorna inte alltid har kunskap om elevens svårigheter och vilket stöd eleven fått tidigare.⁷⁶

Ett inkluderande arbetssätt

Det finns stora förtjänster med ett inkluderande arbetssätt när det gäller att arbeta med extra anpassningar och särskilt stöd. OECD pekar på att det är viktigt att komma bort från kategoriseringar och benämningar av barn och unga.⁷⁷ Totalt får 1,8 procent av eleverna i grundskolan stöd i en särskild undervisningsgrupp. Det är vanligare att pojkar får stöd i en sådan grupp och åtgärden blir vanligare ju högre upp i årskurserna eleverna kommer. I årskurs 9 får 4,3 procent av pojkarna och 2,6 procent av flickorna stöd i en särskild undervisningsgrupp.⁷⁸

En kartläggning från Skolverket visar att antalet fristående skolor som enbart tar emot elever i behov av särskilt stöd ökar. Det fanns 68 fristående skolor som begränsar sitt mottagande till elever i behov av särskilt stöd läsåret 2013/14. Av dessa var 61 grundskolor och sju gymnasieskolor. Skolorna fanns då i 35 av landets 290 kommuner. Skolorna är koncentrerade till Stockholmsområdet. I de övriga storstadsområdena finns inte alls samma koncentration och ytterst få av dessa skolor ligger i norra Sverige.⁷⁹ Skolorna kännetecknas av att ha få elever och hög personaltäthet men också av låg måluppfyllelse. Det är vanligt att elever söker till dessa skolor för att det inte fungerat i den tidigare skolan. Skolorna erbjuder elevgruppen ett litet sammanhang, hög personaltäthet, specifik kompetens hos personalen samt långtgående anpassning av utbildningen efter elevernas behov. Ökningen av antalet fristående skolor som tar emot enbart elever i behov av särskilt stöd har dock inte medfört att det totala antalet elever som får särskilt stöd i särskild undervisningsgrupp ökat.

76 Skolinspektionen (2014) *Särskilt stöd i enskild undervisning och särskild undervisningsgrupp*.

77 OECD (2012) *Equity and Quality in Education: Supporting disadvantaged students and schools*; Skolverket (2013) *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken*.

78 Skolverket (2014) *PM: Särskilt stöd i grundskolan läsåret 2013/14*.

79 Skolverket (2014) *Fristående skolor för elever i behov av särskilt stöd – en kartläggning*.

Skolans förmåga att möta varje elev

Utbildning är av stor betydelse för möjligheten att kunna leva ett gott liv. Ett fullständigt slutbetyg från årskurs 9 är en stark skyddsmekanism för unga. Barn och ungdomar som misslyckas i skolan är en högriskgrupp för framtida psykosociala problem – oavsett socioekonomisk bakgrund. Ett fullständigt slutbetyg från årskurs 9 minskar risken för exempelvis grov kriminalitet, bidragsberoende och missbruk.⁸⁰ Det är också en framgångsfaktor för ungdomar att ha klarat av en gymnasieutbildning. Elevers framtida utsikter på arbetsmarknaden skiljer sig åt beroende på om man har gått i årskurs 3 i gymnasieskolan eller inte.⁸¹

Alla delar av skolväsendet behövs för att alla elever ska få möjlighet att nå målen och utveckla den kunskap som de behöver. På senare år har allt större fokus riktats mot själva undervisningen och mötet mellan eleven och läraren som avgörande för en framgångsrik skolgång. Finns det förtroendefulla relationer mellan lärare och elever? Hur ser återkopplingen ut mellan lärare och elev? Hur varierar undervisningen så att fler elever får möjlighet att utveckla sin förståelse? Vilka möjligheter ges för att eleverna ska kunna tillägna sig nya begrepp och erövra ett rikt språk? I det mötet är det viktigt att ha höga förväntningar på alla elever. För att eleven med stigande ålder ska kunna ta alltmer ansvar för det egna lärandet, måste eleven även ges möjlighet att påverka skolarbetet.

Betydelsen av ledning och stimulans i undervisningen

Att i undervisningen stödja och stimulera alla elever på den nivå de befinner sig är en av lärarens viktigaste och samtidigt svåraste uppgifter. Med stöd i resultaten från tillsyn och kvalitetsgranskningar i landets skolor slår Skolinspektionen fast att många lärare och skolor klarar detta på ett bra sätt. Samtidigt har var femte grundskola fått kritik av Skolinspektionen när det gäller att ge elever tillräcklig ledning och stimulans för att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling, sedan 2010 års skollag infördes. Ofta handlar kritiken om att undervisningen inte i tillräcklig grad anpassas efter elevernas behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande. Skolinspektionens bedömning är att undervisningen både innehållsmässigt och i arbetssätt och tempo ofta är inriktad mot en medelnivå istället för att vara anpassad efter varje elevs behov. Det får konsekvensen att läraren missar de elever som vill gå fortare fram och som behöver mer stimulans, samtidigt som de elever som behöver extra anpassningar och mer stöd inte heller får det.⁸²

80 Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010*.

81 Skolverket (2014) *Vad ungdomar gör efter gymnasieskolan – en registerstudie*.

82 Skolinspektionen (2014) *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat*.

Enligt Skolverkets studie *Attityder till skolan 2012* är de allra flesta elever (från årskurs 4 och uppåt) positiva till kvaliteten i undervisningen, men tendensen tycks vara att allt färre äldre elever är positiva. Jämfört med 2009 tycker färre äldre elever (och då framförallt pojkar) att de flesta lärare undervisar bra. Enligt de äldre eleverna, dvs. i årskurs 7–9 och i gymnasieskolan, har det blivit svårare att få stöd och hjälp i undervisningen. Bilden bekräftas av lärarna som tycker att de inte lyckas lika bra med att utgå från varje enskild elevs behov år 2012 jämfört med 2009. Jämfört med 2009 är det över lag något färre lärare som 2012 själva tycker att de lyckas ganska eller mycket bra i sitt arbete när det gäller att förmedla kunskaper, utgå från varje elevs behov och förklara för eleverna vad de ska lära sig. Utvecklingen är likartad för lärare i både grundskolan och gymnasieskolan.

Motivation och förväntningar centrala för skolframgång

För en framgångsrik skolgång behöver eleverna vara engagerade i skolarbetet. Elevernas motivation spelar roll. Men elever uppfattar skolarbetets och lärandets funktion på olika sätt. Vissa elever lär för lärandets egen skull och för att de uppfattar det som roligt och intressant att lära sig nya saker. Det finns samtidigt en grupp elever som lär i skolan för att de uppfattar att de måste, för lärarnas och för föräldrarnas skull, inte för sin egen.⁸³

De flesta elever tycker att det är roligt och oftast meningsfullt att gå till skolan. *Attityder till skolan 2012* visar att bland eleverna i årskurs 7–9 och gymnasieskolan tror tre fjärdedelar att de kommer få ganska eller väldigt mycket nytta av det de lär sig i skolan, och cirka hälften anser att skolan ger dem lust att lära sig mer. Andelen elever som tror att de kommer att få nytta av vad de lärt sig har dock minskat något sedan 2009. Föräldrarna är mer negativa än eleverna. Knappt hälften av föräldrarna anser att skolan i ganska eller mycket stor utsträckning lyckas uppmuntra elevernas nyfikenhet och förmåga att ta egna initiativ.⁸⁴

För att alla elever ska lyckas i skolan är det viktigt med höga förväntningar på alla elever, både vad gäller kunskapsutvecklingen och lusten att lära.⁸⁵ Forskning ger stöd för att elever blir mer effektiva i sitt eget lärande när de förstår hur lärande och motivation hör ihop och hur de kan arbeta med och höja sin egen motivation.⁸⁶ I detta arbete har läraren en viktig funktion. Elever

83 Giota, J. (2001) *Adolescents' perceptions of school and reasons for learning*.

84 Skolverket (2013) *Attityder till skolan 2012*.

85 Giota, J. (2013) *Individualiserad undervisning i skolan – en forskningsöversikt*; Skolverket (2013) *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken*. Skolinspektionen (2014) *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat*.

86 Dumont, H. m.fl. (red.) (2010) *The Nature of Learning. Using Research to Inspire Practice*.

behöver utmanas på en nivå som ligger strax ovanför deras nuvarande förmåga. Hur klassrumspraktiken är utformad och hur läraren möter varje elev har en stark påverkan på elevernas motivation och målsättningar.⁸⁷

Delaktighet ökar motivationen

Det finns forskning som ger stöd för att elever som upplever sig ha möjlighet att påverka också blir mer motiverade att lära, tar mer ansvar och blir mer engagerade.⁸⁸ Med påverkan avses att eleverna får inflytande över undervisningens form och innehåll. *Attityder till skolan 2012* visar att de flesta lärare upplever att de lyckas ta till vara elevernas erfarenheter och synpunkter. Drygt hälften tycker att den egna skolan lyckas utveckla elevernas delaktighet, inflytande samt förmåga att planera och ta ansvar för sitt eget lärande i ganska eller mycket stor utsträckning. Sedan 2003 har andelen yngre elever som anser att de ibland eller ofta får vara med och bestämma ökat.⁸⁹ Däremot har de äldre elevernas vilja och uppfattning om sina möjligheter att påverka minskat jämfört med 2009. De äldre elevernas vilja att vara med och påverka är betydligt större än de upplevda möjligheterna att påverka.⁹⁰

I linje med forskningen inom området visar Skolinspektionens skolenkät att det finns ett samband mellan elevers delaktighet och inflytande och deras motivation. Elever som menar att de inte har inflytande känner sig mindre stimulerade av undervisningen. Skolinspektionens granskning visar att elever mer sällan får möjlighet att påverka i frågor som handlar om undervisningens form och innehåll. Var tredje grundskola brister i detta avseende. Det finns också en osäkerhet bland lärare när det gäller att låta eleverna påverka innehåll och arbetssätt i undervisningen.⁹¹

En splittrad bild av skolklimatet

Lärare och elever ska aktivt medverka till att skol- och klassrums-klimatet ska vara gott. Skolklimat och klassrums-klimat är allmänna beteckningar som kan rymma en rad aspekter på skolans verksamhet. I litteraturen har det ofta handlat om psykosociala förhållanden, förutsättningar i klassrummet, förekomst

87 Giota, J. (2013) *Individualiserad undervisning i skolan – en forskningsöversikt*; Hattie, J. (2009) *Visible learning*; Skolverket (2013) *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken*.

88 Skolverket (2013) *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken*.

89 Med undantag för att vara med och bestämma om vem man ska sitta bredvid i klassrummet och vem man ska arbeta med vid grupparbeten.

90 Skolverket (2013) *Attityder till skolan 2012*.

91 Skolinspektionen (2014) *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat*.

av mobbning, trivsel med skolmiljön etc. Ett gott skolklimat är centralt för elevernas lärande. Rädsla, oro och stökig miljö försvårar elevernas inläring.⁹²

Studier ger en splittrad bild av skolklimatet i de svenska skolorna. Arbetet mot mobbning och annan kränkande behandling har enligt *Attityder till skolan 2012* intensifierats över tid. Det är vanligare att elever i de yngre åldrarna känner sig otrygga och rädda i skolan jämfört med de äldre eleverna. Åtta av tio av de yngre eleverna känner sig alltid eller oftast trygga i skolan. Att två av tio fortfarande inte känner sig trygga i skolan måste tas på största allvar.⁹³ Särskilt allvarligt är det när vuxna i skolan kränker barn. Under 2013 rörde 30 procent av de anmälningar som kom in till Skolinspektionen och Barn- och elevombudet (BEO) just vuxna som kränkt barn eller elever.⁹⁴

Många elever upplever att det är stökigt i klassrummet, även jämfört med andra länder. Bara var fjärde elev i årskurs 4–6 tycker att det nästan alltid eller alltid är lugnt på lektionerna. Samtidigt svarar drygt var tredje av dessa elever att de nästan alltid eller alltid har arbetsro på lektionerna. Bland elever i årskurs 7–9 och gymnasieskolan uppger drygt sex av tio att de har arbetsro på de flesta lektionerna.⁹⁵ I ett internationellt perspektiv upplever svenska lärare i högre grad att det förekommer störande ljud i klassrummet och Sverige ligger högt när det gäller andelen lärare som arbetar i skolor där rektor rapporterar att hot eller glåpord förekommer minst en gång i veckan.⁹⁶ Lärarna tycks inte helt dela elevernas bild. Både *Attityder till skolan 2012* och Skolinspektionens skolenkät visar att lärarna i högre grad än eleverna upplever att det finns studiero på lektionerna.⁹⁷ Trots det förhållandevis stökiga klimatet kännetecknas Sverige samtidigt av att elever och lärare har förtroendefulla relationer till varandra och ligger högt i internationell jämförelse i detta avseende.⁹⁸

92 Skolverket (2014) *Grundskolan i internationella kunskapsmätningar – kunskap, skolmiljö och attityder till lärande*.

93 Skolverket (2013) *Attityder till skolan 2012*.

94 Skolinspektionen (2014) *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat*.

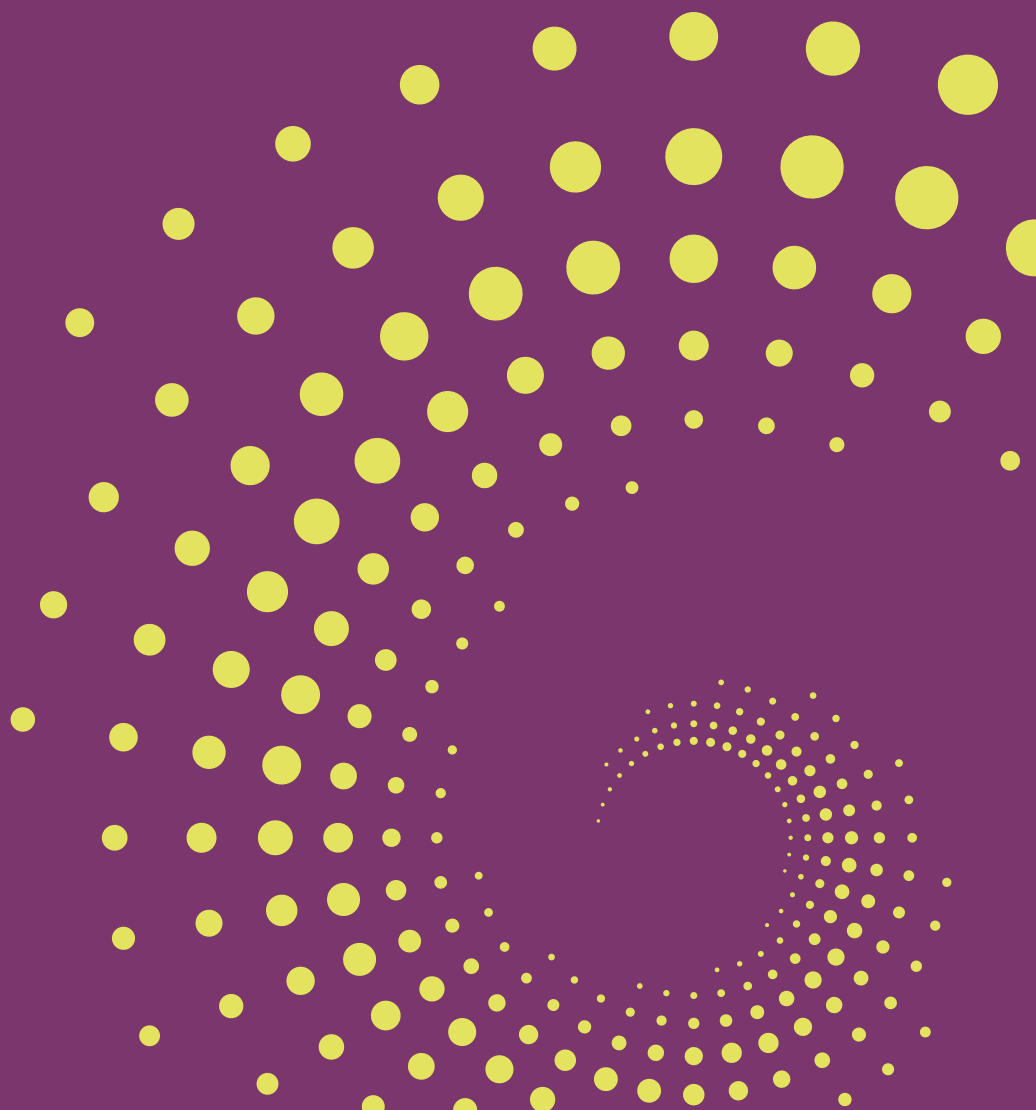
95 Skolverket (2013) *Attityder till skolan 2012*.

96 Skolverket (2014) *TALIS 2013. En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7–9*.

97 Skolverket (2013) *Attityder till skolan 2012*; Skolinspektionen (2014) *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat*.

98 Skolverket (2013) *Attityder till skolan 2012*; Skolverket (2013) *PISA 2012. 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap. Resultaten i koncentration*.

KAPITEL 4. Professionen

4. Professionen

Lärare och rektorer har ett långtgående ansvar för genomförandet och utvecklingen av undervisningen. En viktig förutsättning är att staten och huvudmännen uttrycker tillit och förtroende för professionens kompetens och förmåga att ta detta ansvar, och att insatser för att stödja ansvarstagande och utveckling utformas så att de möter nationella och lokala behov. Det är rektorer och lärare som vid sidan av huvudmännen har den bästa kompetensen att bedöma de lokala behoven för utveckling av undervisningen. Skolverket underströk i 2013 års lägesbedömning vikten av ett långsiktigt och systematiskt arbete för att stärka lärarprofessionen. I detta kapitel följer vi upp utvecklingen med aktuell statistik och analys av tillgången till förskollärare och lärare, lärares professionella utveckling samt rektors ledarskap.

SAMMANFATTNING

Den framtida tillgången på lärare är hotad. Antalet sökande till lärarutbildningarna har ökat men söktrycket är fortfarande mycket lågt och många lärare är inte behöriga i de ämnen de undervisar i. Kollegialt lärande behövs för att utveckla undervisningen. I ett internationellt perspektiv är mentorskap och rektors återkoppling på lärarnas undervisning eftersatt. I Sverige finns många rektorer med relativt kort erfarenhet i rektorsyrket. Många rektorer lägger mycket tid på administration, vilket minskar utrymmet för det pedagogiska uppdraget.

Tillgången på lärare och förskollärare

Det råder idag en alarmerande brist på behöriga lärare och förskollärare, och bristen förväntas bli större.⁹⁹ Var femte person som arbetar som lärare har inte någon lärarexamen och kan därmed inte få lärarlegitimation. Den lärare som bedriver undervisningen är den som fattar beslut om betyg. För att få göra detta självständigt krävs en legitimation. För att få bedriva undervisning krävs dessutom att läraren i sin legitimation har rätt behörighet.¹⁰⁰ I slutet av mars 2015 hade Skolverket beslutat om drygt 202 000 legitimationer till lärare och förskollärare.

Var tredje lärare i grund- och gymnasieskolan saknar behörighet i de ämnen de undervisar i. Det ämne som har lägsta andelen tjänstgörande lärare med behörighet är teknik och svenska som andraspråk, detta gäller både grund-

⁹⁹ SCB (2014) *Trender och prognoser 2014*.

¹⁰⁰ Det finns undantag. T.ex. får lärare i yrkesämnena och modersmål ansvara för undervisning och självständigt sätta betyg utan legitimation eller behörighet.

och gymnasieskola. I grundskolans senare år (7–9) och i gymnasieskolan har ämnena kemi, franska, tyska, historia, biologi, svenska och engelska förhållandevis hög andel behöriga lärare. Bristen på behöriga lärare gäller över hela landet och för det stora flertalet huvudmän.¹⁰¹

Hösten 2014 hade 43 procent av all personal i förskolan en förskolläraryxamen. I kommunala förskolor var andelen högre, 46 procent, än i fristående förskolor, 28 procent. Var fjärde saknade helt utbildning för arbete med barn. I kommunala förskolor var andelen 21 procent och i fristående förskolor 37 procent. I fritidshemmen hade 51 procent av årsarbetarna en pedagogisk högskoleexamen, vilket är den lägsta siffran på många år.¹⁰²

Både förskollärare och lärare förväntas vara framtida bristyrken. För riket som helhet beräknas en brist på 44 000 utbildade förskollärare och lärare år 2020 och år 2030 beräknas siffran till 49 000.¹⁰³ Det behöver bl.a. utbildas fler yrkeslärare, speciallärare/specialpedagoger och lärare för grundskolans senare årskurser (årskurs 7–9) och gymnasieutbildningen för att undvika en framtida lärarbrist. Utbudet av speciallärare/specialpedagoger bedöms under många år understiga efterfrågan eftersom många verksamma lärare går i pension och stora elevkullar tar plats i skolan. När det gäller lärare med inriktning mot grundskolans senare år och gymnasieskolan finns skillnader beroende på lärarnas ämnesinriktning.¹⁰⁴ Det ökade flyktingmottagandet skapar också stor efterfrågan på lärare i modersmål, svenska som andra språk och svenska för invandrare men också studiehandledare som kan ge handledning på modersmål.¹⁰⁵

Ett annat orostecken vad gäller tillgången på lärare är att många lärare inte är tillfreds med sin arbetssituation. De internationella kunskapsmätningarna visar sammantaget att svenska lärare har en förhållandevis negativ syn på sin arbetssituation och sitt jobb. Svenska lärare ger mindre positiva omdömen om faktorer i arbetssituationen, t.ex. om den fysiska skolmiljön, klasstorlekar och arbetsutrymme.¹⁰⁶ Sedan tidigare vet vi också att åtta av tio lärare anser att de lägger för mycket tid på administration och dokumentation.¹⁰⁷ I *Attityder till skolan 2012* uppger varannan lärare att de under det senaste året allvarligt övervägt att byta yrke.¹⁰⁸ I TALIS, som omfattar lärare i årskurs 7–9, framkom-

101 Skolverket (2015) *PM: Pedagogisk personal i skola och vuxenutbildning läsåret 2014/15*.

102 Skolverket (2015) *PM: Barn och personal i förskolan hösten 2014*.

103 SCB (2014) *Trender och prognoser 2014*.

104 Högskoleverket (2013) *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden. Ett planeringsunderlag inför läsåret 2013/14*.

105 Regeringen (2015) *Utbildningspolitik för en bra start i Sverige*.

106 Skolverket (2014) *Grundskolan i internationella kunskapsmätningar – kunskap, skolmiljö och attityder till lärande*.

107 Skolverket (2013) *Lärarnas yrkesvardag*.

108 Skolverket (2013) *Attityder till skolan 2012*.

mer att bara drygt varannan lärare skulle välja att bli lärare igen. Det är den lägsta siffran bland samtliga länder i studien.¹⁰⁹

Söktrycket är fortsatt för lågt

Sedan den nya lärarutbildningen startade hösten 2011 har antalet antagna till utbildningarna ökat stadigt, men från en historiskt låg nivå. Höstterminen 2011 antogs cirka 8 400 studenter och höstterminen 2014 antogs cirka 11 300 studenter till en lärarutbildning. Fortfarande är dock söktrycket till flera av inriktningarna mycket lågt. Särskilt gäller detta grundlärarutbildningen med inriktning mot årskurs 4–6 och ämneslärarutbildningen med inriktning mot årskurs 7–9. Klart högst är söktrycket till förskollärarutbildningen. Det är fortfarande en överväldigande majoritet kvinnor som börjar studera till förskollärare och lärare. Bara ämneslärarutbildningen med inriktning mot gymnasieskolan har en jämn fördelning av kvinnor och män bland nybörjarna.¹¹⁰

Samtidigt som söktrycket ökar matchar studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov inte varandra fullt ut när det gäller lärarutbildningen. I sin granskning av hur systemet för dimensionering av lärarutbildning fungerar pekar Riksrevisionen på att studenterna inte väljer de utbildningar där arbetsmarknadens behov är som störst.¹¹¹

Lärarnas professionella utveckling

Att lärarna utvecklar och förbättrar sin undervisning är en framgångsfaktor. Deras kunskaper, engagemang och möjligheter att ge en god undervisning är det viktigaste för en väl fungerande skola. Genom att skapa system för hur lärarna kan samarbeta med att lösa problem och kritiskt granska varandras arbete kan undervisning, bedömning och betygssättning förbättras.¹¹²

Kollegialt lärande behövs för att utveckla undervisningen

Elevers lärande påverkas positivt om lärares kompetensutveckling leder till att lärare tillsammans reflekterar kring sin undervisning. Kompetensutveckling som sker i den vanliga lärandemiljön med andra kollegor, ger en större effekt för hela skolans utvecklingsarbete, än individuella insatser baserade på den

109 Skolverket (2014) *TALIS 2013. En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7–9.*

110 Universitetskanslerämbetet (2014) *Fler sökande, antagna och nybörjare på lärarutbildningarna.*

111 Riksrevisionen (2015) *Statens dimensionering av lärarutbildningen – utbildas rätt antal lärare?*

112 Håkansson, J. & Sundberg, D. (2012) *Utmärkt undervisning. Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*; Timperley, H. (2011) *Realizing the Power of Professional Learning.*

enskilde lärarens intresse och ansvar.¹¹³ En sammanfattande term för sådana former av kompetensutveckling, där kollegor genom strukturerat samarbete tillägnar sig kunskaper i den dagliga praktiken, är så kallat kollegialt lärande. Kollegialt lärande lämpar sig speciellt för yrken som har praktiska eller kliniska moment. I dessa yrken ska utövarna ofta vara kreativa, söka kunskap och anpassa sina kunskaper till de komplexa problem de ställs inför, snarare än finna svar på i förväg givna frågor. Under detta paraply finns en mängd olika metoder, till exempel learning study, lesson study, learning walks, co-teaching, kollegial handledning, forskningscirkel eller aktionsforskning.¹¹⁴

I linje med forskningen indikerar resultat från TALIS 2013 flera positiva konsekvenser av kunskapsutbyte mellan lärare. Enligt undersökningen ökar lärarnas arbetstillfredsställelse när de deltagit i kollegial observation och handledning som del av ett formellt arrangemang. Både resultat från TALIS och Skolverkets studie av grundskollärares tidsanvändning pekar dock på att lärare i förhållandevis liten grad har ett kollegialt kunskapsutbyte.¹¹⁵ I jämförelse med andra lärare i TALIS observerar exempelvis de svenska lärarna mer sällan varandras lektioner och ger mer sällan återkoppling på varandras undervisning.

Skolverkets fördjupade studie av grundskollärares tidsanvändning visar att olika faktorer påverkar hur mycket tid som lärare lägger på samarbete. Vilken årskurs och vilket ämne som läraren undervisar i påverkar tiden som lärarna använder till att arbeta tillsammans med kollegor. Skolor har funnit olika former för att skapa kollegiala samtal bland lärarna. Förutsättningar för samarbete kan dels kopplas till om skolledningen skapar förutsättningar för detta, dels om det finns en kultur på skolan, det vill säga ett förhållningssätt bland lärare och andra, som bejakar samarbete.¹¹⁶

I flera statliga insatser som Skolverket arbetar med eller nyligen avslutat används kollegialt lärande. Matematiklyftet, Läslyftet, NT-satsningen och Handledning för lärande är exempel på satsningar som helt eller delvis går ut på att stötta lärare att i dialog med sina kollegor analysera sin kunskapsutveckling och reflektera kring undervisningspraktiken. Matematiklyftet, som har pågått sedan 2013, är den största satsningen någonsin på kollegialt lärande i Sverige. Efter läsåret 2015/16 kommer åtta av tio matematiklärare, eller

113 Håkansson, J. & Sundberg, D. (2012) *Skolförbättringsarbete. Förutsättningar, strategier och resultat i pilotprojekt 2010–2012, Linnéregionen*; Timperley, H. (2011) *Realizing the Power of Professional Learning*.

114 Skolverket (2013) *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken*.

115 Skolverket (2013) *Lärarnas yrkesvardag*; Skolverket (2014) *TALIS 2013. En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7–9*.

116 Skolverket (2015) *Grundskollärares tidsanvändning. En fördjupad analys av "Lärarnas yrkesvardag"*.

37 000, att ha deltagit. Till Läslifyftets första omgång hösten 2015 har huvudmän sökt statsbidrag för nästan 20 000 lärare.

En utvärdering av Matematiklyftets inledande fas publicerades i slutet av 2014 och visar att insatsen fungerar väl och är uppskattad på de skolor som deltagit. Satsningen har enligt lärarna gett förutsättningar att utveckla undervisningen. Insatsens fokus på kollegialt lärande förklaras vara en starkt bidragande faktor till dess avtryck på skolorna. Lärarna har också relativt samstämmigt lyft handledarnas betydelse för de kollegiala samtals kvaliteten.¹¹⁷ Att Matematiklyftet ger möjlighet till gemensam reflektion i lärarnas arbete är också en signal som fångats upp i Skolverkets fördjupande analyser av grundskollära tidsanvändning.¹¹⁸ Kollegialt lärande har även ingått som en del av den insats som Skolverket gjort för att under tre år stödja tio grundskolor. Gemensamt för dessa skolor är att de ingår i regeringens satsning på urban utveckling och har uppvisat låga kunskapsresultat och en negativ resultatutveckling över tid. Skolverkets insats har bestått av både grupphandledning och individuell coaching.¹¹⁹

Handledning centralt för ett framgångsrikt kollegialt lärande

För att kollegialt lärande ska bli effektivt är stöd av en handledare viktigt. Handledarens uppgift är bl.a. att komma med inspel i diskussioner så att deltagarna reflekterar över sin egen situation och känner att de kommer vidare. Handledaren bör vara en person som har goda kunskaper inom det fält man valt att fokusera på. Det kan vara någon som kommer utifrån och som inte är kopplad till gruppen. Handledaren måste våga utmana och föra gruppens samtal framåt.¹²⁰

Det är särskilt viktigt att nya lärare introduceras väl i yrket och handleds av mer erfarna kollegor som tillsammans kan bygga upp denna kunskap kollegialt.¹²¹ TALIS bekräftar att det finns positiva konsekvenser av att lärare har varit mentorer eller har haft en mentor. Dessvärre har svenska skolor inte ett system för mentorskap i någon större omfattning (se diagram 4.1). TALIS visar att en betydligt större andel svenska rektorer anger att det inte finns mentorskap för lärarna i skolan (41 procent), jämfört med genomsnittet för deltagande länder i studien (26 procent). Få svenska lärare uppger att de

117 Ramböll (2014) *Sammanfattning av delutvärdering. Matematiklyftets första år.*

118 Skolverket (2015) *Grundskollärares tidsanvändning. En fördjupad analys av "Lärarnas yrkesvardag".*

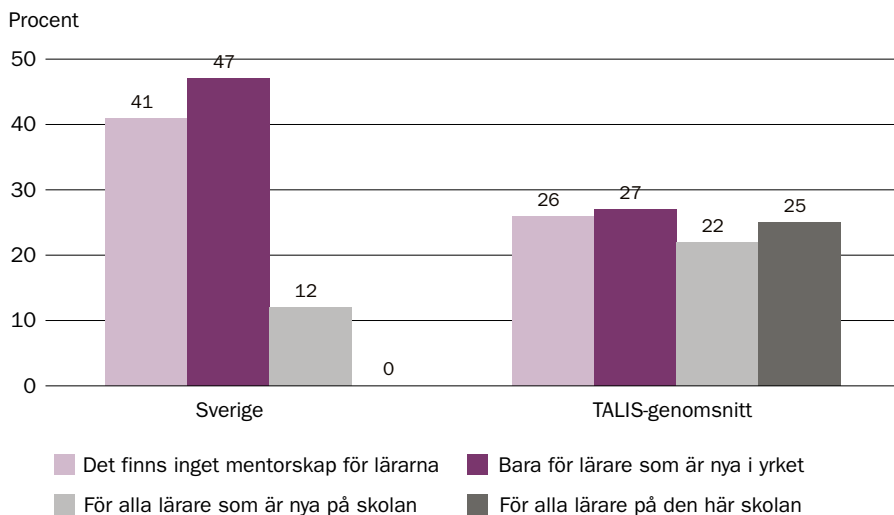
119 Skolverket (2015) *Uppdrag att stödja grundskolor i utanförskapsområden. Redovisning av regeringsuppdrag.*

120 Skolverket (2013) *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken.*

121 Skolverket (2011) *Skolverkets lägesbedömning 2011.*

för närvarande har en mentor utsedd som stöd (4 procent). I länder som exempelvis Japan, Nederländerna, Singapore och Sydkorea sträcker sig andelarna från 16 till 40 procent. Det kanske mest anmärkningsvärda resultatet är att inte någon av de svenska rektorerna i studien anger att mentorsprogram finns tillgängligt för alla lärare på deras skola (se diagram 4.1). Bland TALIS-länderna i genomsnitt uppger 25 procent av rektorerna att någon typ av mentorsprogram erbjuds för alla lärare.

Diagram 4.1. Andel lärare som arbetar i skolor där rektorerna anger att olika former av mentorsprogram förekommer.

Skolinspektionens granskning av lärares och förskollärares introduktionsperiod påvisar mentorns viktiga roll för de nyutexaminerade lärarna, för att hjälpa dem att fungera självständigt i deras nya yrkesroll. Granskningen visar dessvärre även att man riskerar att missa viktiga delar som ska ingå i en introduktionsperiod, eftersom planeringen av introduktionsperioden inte fungerar tillfredsställande och att perioden inte uppgår till ett läsår. Nästan 50 procent av rektorerna frigör varken mentorn eller den nyutexaminerade från andra arbetsuppgifter för att genomföra perioden.¹²²

Regeringen införde från och med den 1 juli 2013 två nya karriärtjänster för lärare, förstelärare och lektorer. I slutet av 2014 hade nästan 12 000 karriärtjänster som förstelärare och 130 tjänster som lektor inrättats. Skolverket har kartlagt hur reformen fallit ut vid den första bidragsomgången 2013. I vår genomlysning uppger huvudmännen att de flesta förstelärare kommer

¹²² Skolinspektionen (2014) *Lärares och förskollärares introduktionsperiod*.

att arbeta med att handleda kollegor, skapa pedagogiska mötesplatser och utveckla undervisningen.¹²³ Att förstelärarna arbetar med den typen av uppgifter bekräftas av Lärarnas riksförbund som på basis av en enkätstudie till ett urval av förstelärare visar att många förstelärare arbetar med att initiera och leda projekt som syftar till att förbättra undervisningen. Många arbetar också med handledning/coachning av lärarkollegor. Även att vara huvudansvarig för ett ämnes utveckling är vanligt. Vidare har många förstelärare ansvar för VFU-studenter, nyanställda lärare, följa forskning inom ett ämne eller inom pedagogik m.m. Lärarnas riksförbund visar samtidigt att huvudmännen inte alltid riktigt vet hur de ska använda förstelärarna; alla förstelärare har inte ett formaliserat uppdrag. Enligt undersökningen har de flesta förstelärare inte heller någon särskild tid avsatt för försteläraryupdraget.¹²⁴ Hösten 2014 hade var tredje förstelärare en tillsvidareanställning och övriga hade tidsbegränsade förordnanden.¹²⁵

Utvecklingen av rektorers ledarskap

Som pedagogisk ledare för skolan och som chef för lärarna och övrig personal har rektorn enligt skollagen det övergripande ansvaret för verksamheten. Det innebär att rektorn måste ha en klar uppfattning om hur skolan ska nå de nationella målen. Det allra viktigaste för elevers resultat i skolan är vad läraren gör i klassrummet och hur läraren leder undervisningen och lärandet. Rektorer behöver därför hitta strategier för att utveckla undervisningen och lärandet.

Tid för det pedagogiska ledarskapet

Nästan alla svenska rektorer tycker om att arbeta på sin nuvarande skola och är nöjda med sina rektorsinsatser, vilket är i nivå med det internationella genomsnittet i TALIS.¹²⁶ Det finns starkt stöd för att rektorns förtroenhet med det dagliga arbetet i skolan och förmågan att kommunicera skolans mål är en framgångsfaktor för att varje enskild elev ska få det stöd eller den hjälp den behöver i sitt lärande och sin utveckling.¹²⁷ Men skolor måste organiseras så att lärare har verkliga möjligheter att utvecklas i ett kollegialt sammanhang där de tillsammans tar ansvar för skolans verksamhet.

123 Skolverket (2013) *Vem är försteläraren?*

124 Lärarnas riksförbund (2015) *Förstelärare behöver likvärdiga förutsättningar. En utvärdering av karriärläroreformen.*

125 Skolverket (2015) *Vad gör försteläraren?*

126 Skolverket (2014) *TALIS 2013. En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7–9.*

127 Skolverket (2013) *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken.*

Rektorer behöver kunna ge professionell återkoppling och stödja skolans personal. Rektorer konstruktiva bedömning av lärarens arbete är en avgörande faktor för att lärarens arbete ska utvecklas. Enligt TALIS uppger var tredje lärare i Sverige (årskurs 7–9) att de aldrig fått återkoppling på sin undervisning från rektorn, medan genomsnittet för samtliga lärare som deltog i TALIS är 13 procent. I den mån som svenska lärare får återkoppling uppger de att den har liten påverkan på deras arbete i klassrummet. Knappt hälften av lärarna uppger att de förändrat sin undervisning efter återkoppling från rektor.¹²⁸ OECD har tidigare kritiserat Sverige för att sakna ett ramverk för rektorer att förhålla sig till när de ska ge återkoppling. Tillsammans med representanter för skolans intressenter utarbetade Skolverket ett sådant ramverk för nyutexaminerade lärare för att användas under introduktionsåret. Kravet på att tillämpa ramverket togs bort i och med att rektor inte längre behövde bedöma den nyutexaminerade lärarens lämplighet för undervisning.

Skolinspektionens erfarenheter visar att alltför många rektorer saknar kunskap om den undervisning som bedrivs i klassrummen och om elevernas lärande. Mer än varannan rektor gör inte tillräckliga insatser för att följa upp, analysera och vidta åtgärder som leder till att undervisningen utvecklas. Skolorna arbetar visserligen med insatser för att utveckla undervisningen, men i flera fall utan en föregående analys. Rektorer analyserar inte tillsammans med lärarna hur undervisningens kvalitet påverkar resultatet. Skolinspektionen menar att fokus ofta läggs på enskilda problem hos eleven, istället för på skolans arbetsätt. Rektorer följer ofta inte upp insatser, vilket får till följd att rektor inte vet om dessa fått avsedd effekt.¹²⁹

Vikten av att rektorn skapar förutsättningar för lärare att utveckla skolan tillsammans blir tydlig i Skolverkets fördjupade analyser av grundskollära tidsanvändning. Av intervjuerna med lärare och rektorer framgår att det är viktigt att skolans ledning beslutar om tid för samarbete för att det ska bli av och för att lärare ska delta. Ett skäl till det är att ett sådant förändrat arbetsätt kan vara svårt för enskilda lärare att ta ansvar för och driva igenom. Ett annat skäl är att det verkar vara svårt för lärarna att på egen hand hitta en tid då de kan ses. Av intervjuerna framgår också att det sistnämnda möjligen kan vara extra svårt i de högre årskurserna, eftersom lärarnas lektioner slutar vid olika tider, senare på dagen och att deras håltimmar infaller vid olika tider under dagen.¹³⁰ Rektorer behöver prioritera att arbeta med kollegialt lärande och skapa förutsättningar i organisationen för att lärare ska kunna utveckla sin undervisning tillsammans.

128 Skolverket (2014) *TALIS 2013. En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7–9.*

129 Skolinspektionen (2014) *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat.*

130 Skolverket (2015) *Grundskollära tidsanvändning. En fördjupad analys av "Lärarnas yrkesvardag".*

Svenska rektorer har en stark ledarskapsutbildning

Sedan 2010 krävs att varje huvudman ser till att rektorerna går en särskild befattningsutbildning. Utbildningen ska påbörjas så snart som möjligt efter det att rektorn har tillträtt sin anställning och vara genomförd inom fyra år efter tillträdesdagen. Cirka 60 procent av Sveriges rektorer och drygt 40 procent av biträdande rektorer går eller har genomfört Rektorsprogrammet.¹³¹ I förhållande till övriga länder har svenska rektorer (årskurs 7–9) en stark ledarskapsutbildning. I Sverige har 78 procent vad som i TALIS betecknas som en stark utbildning och bara 5 procent har en svag utbildning. Bland övriga 34 länder i TALIS har i genomsnitt två tredjedelar av rektorerna en stark utbildning. Det goda svenska resultatet står sig även jämfört med de nordiska länderna.¹³²

En uppföljning av rektorsprogrammet som Skolverket gjort visar att en stor majoritet av de som avslutat utbildningen anser att den var ganska eller mycket bra (95 procent). En övervägande majoritet anser att utbildningen ligger på rätt nivå och är väl anpassad till yrkesrollen och det stora flertalet anser att högskolorna som erbjuder utbildningen ger det stöd som behövs för att genomföra den. Samtidigt är det förhållandevis få som anser att de kunnat avsätta tillräckligt med tid för utbildningen.¹³³ Det efterföljande rektorslyftet har utvärderats och deltagarna ger fortbildningen mycket positiva omdömen. Rektorslyftet har enligt rektorerna inneburit att andelen av den totala arbetstiden som ägnas åt pedagogiskt ledarskap har ökat.¹³⁴ Som ett resultat av bl.a. TALIS 2013, kommer rektorslyftet fortsättningsvis tydligare fokusera på metoder för kartläggning och beskrivning av lärandemiljöer och undervisningsprocesser, metoder för återkoppling och kommunikation samt strategier för kollegialt lärande.

Fler oerfarna rektorer i Sverige

Majoriteten av rektorerna i Norden har arbetat som lärare i någon utsträckning innan de blev rektorer men i Sverige saknar uppskattningsvis 6 procent av rektorerna erfarenhet som lärare, enligt TALIS-data.¹³⁵ I Sverige finns det en relativt stor andel rektorer (årskurs 7–9) som är nya i yrket. I diagram 4.2 redovisas fördelningen mellan mindre erfarna, dvs. som varit rektor i upp till tre år, respektive mer erfarna rektorer, som alltså varit rektorer mer än tre år.

131 Skolverket (2015) *Skolverkets årsredovisning 2014*.

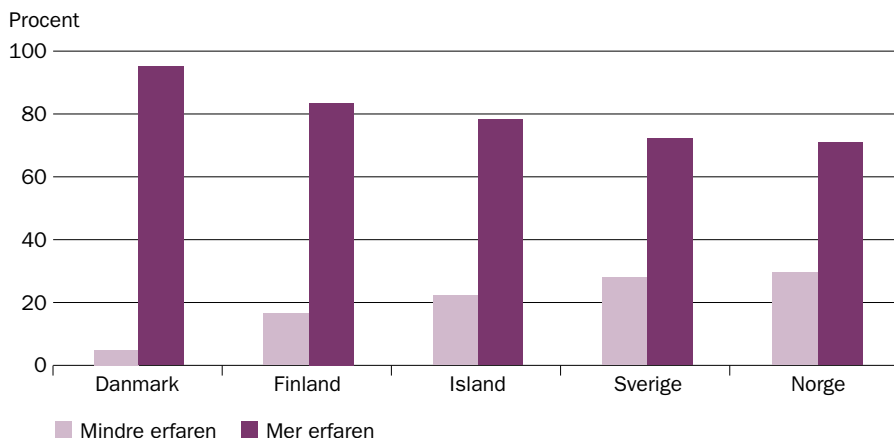
132 Skolverket (2015) *Svenska rektorers erfarenhet i nordiskt perspektiv. En analys av TALIS 2013*.

133 Skolverket (2014) *De första fyra åren med det treåriga Rektorsprogrammet. En uppföljning av tre kursgruppers utbildning*.

134 Skolverket (2015) *Rektorslyftet – pedagogiskt ledarskap för kvalitet och måluppfyllelse*.

135 Skolverket (2015) *Svenska rektorers erfarenhet i nordiskt perspektiv. En analys av TALIS 2013*.

Diagram 4.2 Erfarenhet i rektorsyrket.

Som går att avläsa i diagram 4.2 har drygt en fjärdedel av de svenska rektorerna arbetat som rektor i tre år eller mindre. I Danmark och Finland är andelen mindre erfarna rektorer lägre medan Norge ligger på ungefär samma nivå som Sverige.

Omsättningen på rektorer är också förhållandevis hög i Sverige. Ett mått på omsättning är hur länge en rektor arbetat på sin nuvarande skola. I Sverige har 51 procent av rektorerna arbetat på sin nuvarande skola i tre år eller mindre. Omsättningen är även relativt hög i Norge, jämfört med de övriga nordiska länderna.

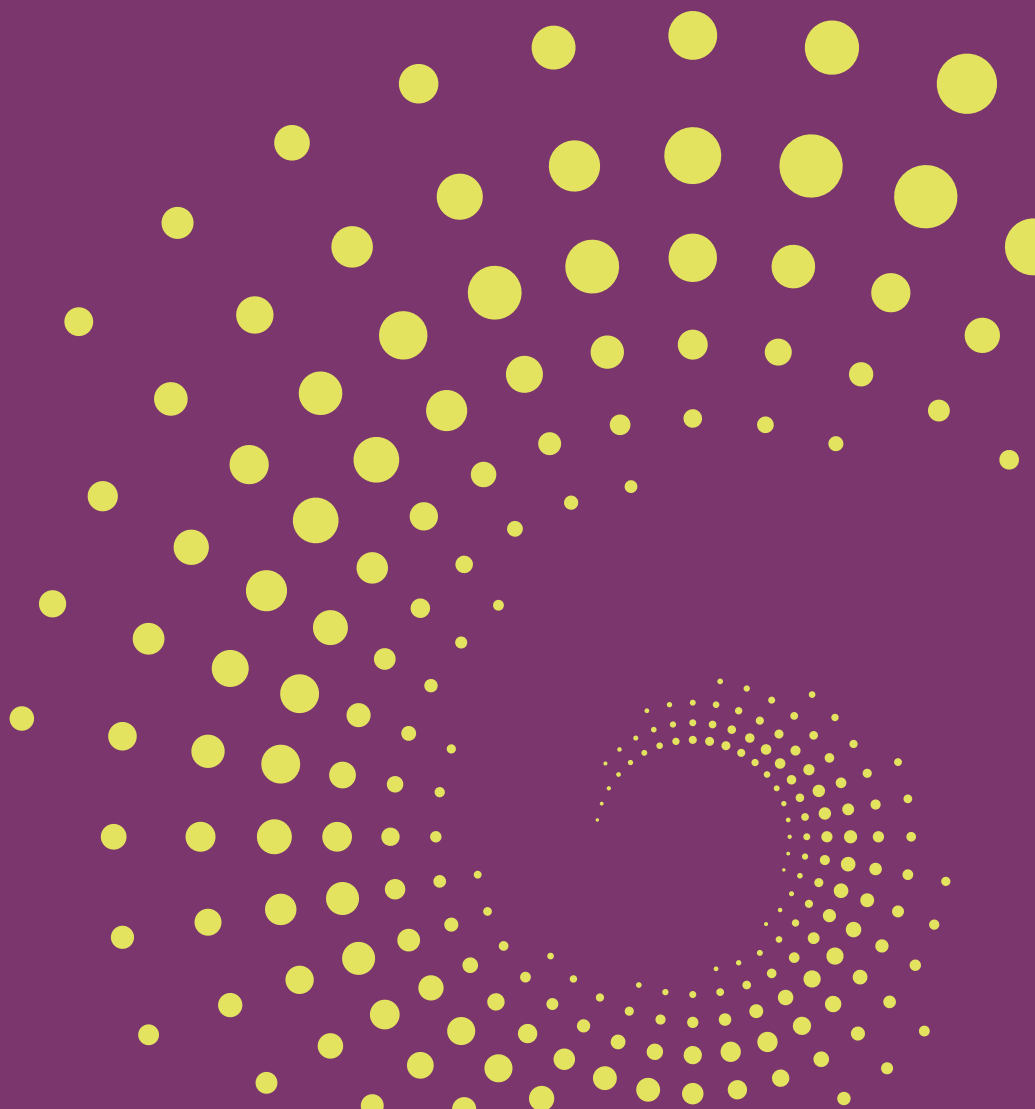
Mindre erfarna rektorer lägger mer tid på administration

I de nordiska länderna lägger rektorerna mest tid på administration följt av uppgifter som hör till det pedagogiska uppdraget. Sverige tillhör ett fåtal länder enligt TALIS där rektorerna använder mer än hälften av sin arbetstid till administration. I Sverige finns det också skillnader mellan hur mycket tid de mindre respektive mer erfarna rektorerna lägger på dessa två arbetsuppgifter. De mindre erfarna rektorerna lägger mer tid på administration och mindre tid på det pedagogiska uppdraget än de mer erfarna rektorerna. Som framgår ovan finns det relativt många rektorer med mindre erfarenhet av rektorsyrket och med mindre erfarenhet på sin nuvarande skola. Sammantaget bidrar dessa förhållanden till att det pedagogiska uppdraget i Sverige blir nedprioriterat.

Sverige har i ett nordiskt perspektiv en låg andel rektorer med undervisningsskyldighet. Endast cirka 7 procent av rektorerna har undervisning i sin tjänst. Detta kan jämföras med Finland där 71 procent av rektorerna under-

visar parallellt med sitt rektorsuppdrag. Att vara rektor innebär att ha ett stort ansvar och det är viktigt att verksamheten organiseras så att rektorn kan prioritera det pedagogiska uppdraget.

KAPITEL 5. Styrningen av skolan

5. Styrningen av skolan

På senare tid har alltmer uppmärksamhet riktas mot otydligheter i skolsystemets ansvarsfördelning.¹³⁶ OECD drar slutsatsen att ansvar och befogenheter inte går hand i hand och pekar på att utvecklingen mot ökad lokal autonomi inte har åtföljts av tydliga former för ansvarsutkrävande.¹³⁷ Skolinspektionen pekar i sin femårsrapport på återkommande brister i den lokala styrningen.¹³⁸ Den statliga utredningen *Rektor och styrkedjan* riktar ljuset mot att rektorer får otillräckligt med stöd och styrning från sin huvudman, samtidigt som rektorer i sin tur behöver bli bättre på att stödja och leda lärarna.¹³⁹ Även Skolverket har sedan tidigare uppmärksammat otydligheten kring ansvarsfördelning, styrning och uppföljning. Nationella mål tenderar att betraktas som långsiktiga visioner till förmån för kommunala styrsignaler i form av nyckeltal i årliga mål- och budgetdokument.¹⁴⁰ I detta kapitel belyser vi några delar av styrningen mer ingående; fördelningen av resurser samt gymnasieutbildningens styrning.

SAMMANFATTNING

Det finns systematiska skillnader i hur olika huvudmän utnyttjar statsbidragen. Att kommunerna utnyttjar de statliga satsningarna så pass olika innebär att eleverna får olika förutsättningar beroende på var i landet de bor, vilket riskerar att ge negativa konsekvenser för skolans likvärdighet. Det finns stora variationer mellan olika kommuner i fråga om den totala tilldelningen av resurser till skolan och hur resurserna fördelas mellan verksamheterna. Kommunerna anpassar sin resursfördelning i tämligen liten utsträckning efter skolors olika förutsättningar.

Utbudet av gymnasieprogram och inriktningar är brett på vissa håll i landet medan det är smalare på andra håll. Det finns särskilda utmaningar för yrkesutbildningarna vad gäller kvaliteten och tillgången till yrkeslärare. Expansionen av fristående gymnasieskolor har bromsat in.

136 SOU 2014:5 *Staten får inte abdikera*; Blanchenay, P. m.fl. (2014) "Shifting Responsibilities: 20 Years of Education Devolution in Sweden: A Governing Complex Education System Case Study" *OECD Education Working Paper*; OECD (2015) *Improving Schools in Sweden: An OECD Perspective*.

137 OECD (2015) *Improving Schools in Sweden: An OECD Perspective*.

138 Skolinspektionen (2014) *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat*.

139 SOU 2015:22 *Rektorn och styrkedjan*.

140 Skolverket (2011) *Kommunalt huvudmannaskap i praktiken. En kvalitativ studie*.

Fördelningen av resurser

Skolan ska sträva efter att uppväga skillnader i elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.¹⁴¹ Fördelningen av resurser är ett viktigt verktyg för styrning, särskilt för att leva upp till skolans kompensatoriska uppgift.

De resurser som finns ska styras så att elevernas behov tillgodoses, inte minst i deras tidiga skolgång. Resurserna ska riktas till skolor och elever med mindre gynnsamma förutsättningar. Fördelningen ska med andra ord vara kompenserande mellan skolor med olika förutsättningar och mellan elever med olika behov.

Det är svårt att analysera vilken effekt olika slags resurser har för elevresultaten. De typer av resurser som går att mäta är kanske inte de som är viktigast. Exempelvis är lärartätheten lätt att definiera och mäta medan lärares förmåga att undervisa, vilken forskning pekar ut som en avgörande faktor, inte låter sig mätas på något enkelt sätt.¹⁴² Tillgängliga forskningsöversikter drar slutsatsen att lärartäthet har en viss effekt för elevernas resultat – åtminstone vad gäller elever med svagare förutsättningar.¹⁴³

Statens styrning genom statsbidrag

Huvudmännen har det ekonomiska ansvaret för skolan. Samtidigt gör staten det möjligt att genom statsbidrag för huvudmän och skolor utveckla arbetet inom nationellt prioriterade områden. Statsbidrag är ett sätt att öka förutsättningar för likvärdighet i skolsystemet. Skolverket betalade år 2014 ut cirka 7 miljarder kronor i statsbidrag. Cirka 90 procent av de utbetalda medlen går till kommuner. Resterande 10 procent går till enskilda huvudmän, kommunförbund, landsting, statliga myndigheter, folkhögskolor, utlandsskolor och organisationer. De riktade statsbidragen är en ganska liten del av skolans totala finansiering. Under 2013 täckte de ungefär fyra procent av de totala kostnaderna för skolan. Från staten får kommunerna även ett generellt statsbidrag via det kommunala utjämningsystemet som motsvarar ungefär 14 procent av skolans kostnader.¹⁴⁴

141 1 kap. 4 § skollagen.

142 Grönqvist, E. & Vlachos, J. (2008) *Hur lärares förmågor påverkar elevers studieresultat.*

143 Skolverket (2009) *Resursfördelning utifrån förutsättningar och behov?*, Björklund, A. m.fl. (2010) *Den svenska utbildningspolitikens arbetsmarknadseffekter: vad säger forskningen?*, Holmlund, H. m.fl. (2014) *Decentralisering, skolval och fristående skolor: resultat och likvärdighet i svensk skola.*

144 Skolverket (2015) *Bidrag till skolans utveckling. Fokus på: Hur kommunerna tar del av statsbidrag 2011–2014.*

Huvudmännens utnyttjande av statsbidrag

Skolverket har sedan tidigare konstaterat att det finns systematiska skillnader i hur olika huvudmän utnyttjar statsbidragen. Stora huvudmän deltar oftare än små, och kommunala deltar oftare än enskilda. Att kommunerna utnyttjar de statliga satsningarna så olika innebär att elever riskerar att få olika förutsättningar beroende på var i landet de bor, vilket i sin tur kan ge negativa konsekvenser för skolans likvärdighet.

Skolverket har sammanställt hur kommuner deltar i statliga skolutvecklingsinsatser genom att ta emot statsbidrag 2011–2014.¹⁴⁵ Stora satsningar som karriärtjänster, läsa-skriva-räkna-satsningen och Matematiklyftet har både högt deltagande och stora utbetalda belopp. Enskilda huvudmän har inte ingått i sammanställningen. Sammanställningen visar att kommunala huvudmän i snitt har tagit del av 40 procent av statsbidragssatsningarna åren 2011–2014. Stora skillnader finns mellan de kommuner som deltagit mest och de som deltagit minst. Det finns ett samband mellan deltagande och kommunens storlek och var i landet kommunen ligger; storstäder, stora städer och kommuner i södra Sverige deltar i större utsträckning.

Sker fördelningen av statsbidrag efter skolors behov?

Riksrevisionen drar i sin granskning av de specialdestinerade statsbidragen slutsatsen att statsbidragen inte fungerar tillräckligt effektivt. Så som de granskade bidragen är utformade gynnar de inte ett deltagande av de huvudmän som är i relativt sett större behov av insatserna. Statsbidragen fördelas inte till de skolenheter som behöver dem bäst sett till deras kunskapsresultat. Riksrevisionen finner att för satsningarna på karriärvägar för lärare, Matematiklyftet och Lärarlyftet II går bidragen i högre grad till skolor med högre meritvärden i årskurs 9, jämfört med skolor som inte får bidrag. Detta riskerar att försämra förutsättningarna för en kompensatorisk resursfördelning efter elevernas behov enligt Riksrevisionen.¹⁴⁶

Skolverkets analys av statsbidragen till huvudmännen för förstelärare i årskurs 9 visar att fördelningen inte tycks styras av skolornas elevsammansättning. Andelen förstelärare skiljer sig inte åt beroende på skolornas elevsammansättning.¹⁴⁷ Huvudmännen tycks med andra ord inte använda förstelärarreformen

145 Statsbidrag som enbart utgörs av transfereringar har exkluderats ur sammanställningen eftersom de inte kräver ansökan av kommunen. Det största statsbidraget som exkluderats är statsbidraget för maxtaxa som uppgår till cirka 3 miljarder kronor årligen.

146 Riksrevisionen (2014) *Specialdestinerade statsbidrag – ett sätt att styra mot likvärdig skola?*

147 Skolverket (2015) *PM: Analys av Förstelärrregistret hösten 2014.*

som ett verktyg för att stärka skolor med svårare elevförutsättningar och låga resultat.¹⁴⁸

Skolverkets enkätstudie till kommuner som deltagit i få satsningar med statsbidrag 2013 visar att det största hindret för huvudmännens möjlighet att ta del av bidragen är krav på medfinansiering. Det krävs tid och långsiktig planering för att kommunerna ska kunna budgetera för de kostnader de ska stå för. Ett annat hinder för deltagande utgörs av villkor som innebär att huvudmännen får ökade lönekostnader och osäkerhet för fortsatt finansiering om statsbidraget upphör. Annat som uppges begränsa deltagande är svårigheter att rekrytera lärare med rätt kompetens, samt ointresse hos lärare att delta.¹⁴⁹ Skolverket arbetar nu aktivt med frågan om hur myndigheten kan hantera statsbidrag och andra utvecklingsinsatser för att bidra till en ökad likvärdighet i skolsystemet. Skolverket har t.ex. initierat dialoger med små och enskilda huvudmän med låg måluppfyllelse. Syftet är att informera om stödsatser, hjälpa huvudmän i deras analys, samt att koppla ihop huvudmän med varandra så att det bildas nätverk.

Kommunernas resursfördelning

Kommunerna har en nyckelroll när det gäller finansieringen av skolan. Regeringen har nyligen skärpt kraven på kommunerna när det gäller att fördela resurser efter elevernas förutsättningar och behov. Från den 1 juli 2014 förtydligades skollagen så att kommunerna ska fördela resurserna inom skolväsendet efter barnens och elevernas olika förutsättningar och behov.

I dagsläget saknas en samlad och jämförbar bild av kommunernas resursfördelningssystem. Detta beror på att kommunernas egna ekonomiska uppföljningssystem ser väldigt olika ut. Det skapar svårigheter för kommunerna att redovisa jämförbara uppgifter dels om resurstilldelningen till skolorna, dels om resursanvändningen inom olika skolor. Det innebär också svårigheter att jämföra kommuners olika resursfördelningssystem.¹⁵⁰

När Skolverket har studerat kommunernas resursfördelningssystem finner vi att det finns stora variationer mellan olika kommuner i fråga om den totala tilldelningen av resurser till skolan och hur resurserna fördelas mellan verksamheterna. De stora skillnaderna mellan kommunerna när det gäller kostnaderna per elev kan endast delvis knytas till kommunernas olika strukturella förutsätt-

148 Det bör nämnas att det finns ett specialdestinerat statsbidrag till förstelärare i utanförskapsområden men det omfattar en mycket liten del av det totala antalet förstelärare.

149 Skolverket (2015) *Bidrag till skolans utveckling. Fokus på: Hur kommunerna tar del av statsbidrag 2011–2014*.

150 Skolverket (2013) *Kommunernas resursfördelning till grundskolor*.

ningar. Det gäller till exempel de skillnader som finns mellan glesbygd och mer tätbefolkade områden.

Storleken på det som ofta kallas socioekonomiskt strukturtillägg varierar också mellan kommuner. Socioekonomiskt strukturtillägg är ett tillägg som kommuner använder för att kompensera för utmaningar som skolor har på grund av sina förutsättningar. Föräldrarnas utbildningsnivå, svensk/utländsk bakgrund och fördelningen mellan pojkar och flickor är exempel på faktorer som kommuner typiskt sett använder för att beräkna tillägget. Storleken på strukturtillägget varierar väsentligt mellan kommuner. Skillnaden mellan det lägsta och högsta tillägget varierar från några hundra kronor till mer än 40 000 kronor per elev och år. Spridningen i tillägget förklaras dock endast i mindre grad av hur stora skillnaderna i de socioekonomiska förutsättningarna är mellan kommunens skolor.¹⁵¹

Sammantaget ser Skolverket att kommunerna i tämligen liten utsträckning anpassar sin resursfördelning efter skolors olika förutsättningar. Det kan finnas flera förklaringar till varför kommunerna fördelar resurser i tämligen liten utsträckning efter skolornas förutsättningar. Ett skäl kan vara att kommunerna i liten utsträckning utvärderar hur deras resursfördelningssystem påverkar skolans verksamheter. Skolinspektionen visar att många kommuner behöver utveckla och förbättra uppföljningen och utvärderingen av sitt resursfördelningssystem och även vilka effekter de får. Skolinspektionen pekar också på att många kommuner saknar ett underlag för den politiska diskussionen om hur resurser ska fördelas, trots att resursfördelningen och hur dessa resurser sedan används har en avgörande betydelse för skolornas möjligheter att tillgodose elevens rätt till utbildning i enlighet med författningarnas krav.¹⁵²

Fördelningen av lärarresurserna

Med tanke på lärarnas betydelse för elevernas lärande är fördelningen av lärarresurser särskilt intressant. På vilket sätt faktorer som lärartäthet och formell lärarbehörighet har betydelse för elevers resultat är som nämnts omdiskuterat.¹⁵³ I rapporten *Kommunernas resursfördelning till grundskolor* har Skolverket analyserat sambandet mellan den socioekonomiska elevsammansättningen och lärartätheten i landets skolor för perioden 2001–2010. Det finns en kompensatorisk fördelning av lärarresurser till landets skolor på så sätt att skolor som

151 Skolverket (2013) *Kommunernas resursfördelning till grundskolor*, se även Statskontoret (2013) *Resurserna i skolan*.

152 Skolinspektionen (2014) *Kommunernas resursfördelning och arbete mot segregationens negativa effekter*.

153 Skolverket (2009) *Resursfördelning utifrån förutsättningar och behov?*, Björklund A, m.fl. (2010) *Den svenska utbildningspolitikens arbetsmarknadseffekter: vad säger forskningen?*, Grönqvist, E. & Vlachos, J. (2008) *Hur lärares förmågor påverkar elevernas studieresultat*.

har sämre socioekonomiska förutsättningar har en högre lärartäthet. Det finns också en kompensatorisk fördelning av lärarresurser på kommunnivå. Kommuner som har stora socioekonomiska skillnader mellan sina skolor har en större variation i antalet lärare per 100 elever mellan sina skolor.¹⁵⁴ IFAU har gjort analyser av hur fördelningen av lärartäthet och lärarkvalitet mellan skolor och kommuner har utvecklats under åren 1985–2006 och kommer fram till motsvarande slutsatser.¹⁵⁵ Lärarkvalitet definieras i IFAU:s analyser genom lärarnas ålder, utbildningsnivå och behörighet. IFAU finner att det kompensatoriska inslaget ökat men konstaterar samtidigt att skillnaderna i elevernas förutsättningar mellan skolor ökat kraftigt under samma period. I likhet med Skolverket bedömer IFAU att den ökande kompensatoriska resursfördelningen inte är tillräcklig för att svara mot de kraftigt ökande skillnaderna i studieförutsättningar mellan skolor.

Det finns anledning till fortsatt oro över utvecklingen vad gäller fördelningen av lärarresurserna. TALIS-studien visar på en frånvaro av kompensatorisk resursfördelning av lärarresursen. Det är exempelvis inte så att mer erfarna lärare (årskurs 7–9) uppger att de arbetar på skolor med svåra förutsättningar.¹⁵⁶ IFAU har också visat att erfarna ”högstadielärare” och gymnasielärare med hög utbildningsnivå dras till skolor med goda elevförutsättningar och lämnar skolor som har ett inflöde av elever med sämre studieförutsättningar.¹⁵⁷

Gymnasieutbildningens styrning

Gymnasieutbildningens styrning är ett område som Skolverket har riktat särskild uppmärksamhet mot under senare år. Utbudet av gymnasieprogram ska i första hand styras av elevernas val. De utbildningar som erbjuds och antalet platser på dessa ska så långt det är möjligt anpassas med hänsyn till ungdomarnas önskemål.¹⁵⁸ För huvudmän kan det vara svårt att långsiktigt erbjuda gymnasieprogram och programinriktningar som få elever väljer, samtidigt som det kan vara gynnsamt att anordna utbildningar som är populära. På detta sätt uppstår såväl positiva som negativa spiraler för elevutvecklingen på olika program.

Ett system där eleverna agerar som kunder och utbudet styrs av deras val får problem att samtidigt möta arbetsmarknadens behov. Arbetsmarknaden har

154 Skolverket (2013) *Kommunernas resursfördelning till grundskolor*.

155 Holmlund, H. m.fl. (2014) *Decentralisering, skolval och fristående skolor: resultat och likvärdighet i svensk skola*.

156 Skolverket (2014) *TALIS 2013. En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7–9*.

157 Karbownik, K. & Martinsson, S. (2014) *Svenska högstadielärares och gymnasielärares rörlighet på arbetsmarknaden*.

158 15 kap. 30 § skollagen (2010:800).

såväl mer direkta behov av elever från yrkesutbildningarna, som elever som är väl förberedda för vidare studier. Vård och omsorg är ett område där den gymnasiala utbildningen har som svårast att möta det arbetskraftsbehov som väntas framöver.¹⁵⁹

Färre elever söker yrkesprogrammen

De val av gymnasieutbildning som eleverna gör får konsekvenser i form av ett par nu aktuella trender. Vi ser en utvecklingstrend där allt färre elever söker yrkesprogram. Sedan läsåret 2009/10 har andelen elever på yrkesprogrammen minskat successivt. Bland alla elever som går för första gången i årskurs 1 läsåret 2014/15 läser 26 procent ett yrkesprogram. År 2007 var motsvarande andel 35 procent. Nedgången var störst i samband med att den nya gymnasieskolan infördes hösten 2011.

Några av yrkesprogrammen utmärker sig genom att antalet elever som går dem har minskat förhållandevis mycket jämfört med läsåret 2013/14. Barn- och fritidsprogrammet har med sin minskning på 10 procent störst elvtapp. Bygg- och anläggningsprogrammet, hantverksprogrammet och industritek-niska programmet är några program som fortsätter att tappa elever flera år i följd. Antalet elever som går ett yrkesprogram inom ramen för en lärlingsut-bildning ökade från 5 600 elever hösten 2013 till 7 300 elever hösten 2014.¹⁶⁰ En utveckling där färre väljer yrkesprogram kan få negativa konsekvenser för arbetsmarknadens kompetensförsörjning samtidigt som det kan bli stor konkurrens till platserna inom högre utbildning.

Elevers utbildningsval alltmer begränsat på vissa håll i landet

Större utbildningscentra har fått en ökad betydelse genom att attrahera elever från andra kommuner.¹⁶¹ Utbudet av gymnasieprogram och inriktningar är brett på vissa håll i landet medan det är smalare på andra håll. Förändringarna av antalet skolenheter som erbjuder olika program sker enligt skolmarknadens mekanismer, som framför allt styrs av hur eleverna väljer utbildning. En hög efterfrågan på vissa program kan innebära att huvudmän väljer att expandera dessa nästföljande år. En låg efterfrågan kan tvärtom få konsekvenser för kommande läsår i form av omorganisationer som innebär att skolor minskar omfattningen av – eller lägger ner – vissa program eller programinriktningar. Svårigheterna att upprätthålla ett brett och allsidigt utbud i hela landet innebär sammantaget att elevers reella tillgång till olika utbildningar varierar i landet.

159 SCB (2014) *Trender och prognoser om utbildning och arbetsmarknad*.

160 Skolverket (2015) *PM: Elever i gymnasieskolan läsåret 2014/15*.

161 Skolverket (2012) *En bild av skolmarknaden. Syntes av Skolverkets skolmarknadsprojekt*.

Särskilda utmaningar för yrkesutbildningarna

Det finns särskilda utmaningar för yrkesutbildningarna. En utmaning är de betydande kvalitetsproblem som finns på en del yrkesutbildningar. I en granskning av den skolförlagda undervisningen på fem yrkesprogram har Skolinspektionen på flertalet av de granskade skolorna funnit flera brister som sammantaget kan leda till att elever avbryter sin utbildning. Resultaten visar att eleverna ofta inte känner till målen för utbildningen eller inte har inflytande över undervisningens innehåll och arbetssätt. Ett annat område handlar om att kunskapsinnehållet inte placeras i ett relevant sammanhang för eleverna, där programmets examensmål och elevernas valda inriktning på programmet hänger ihop. På en del skolor får eleverna inte heller en kontinuerlig återkoppling, där elevernas kunskaper sätts i relation till kunskapskraven på ett sätt som visar på elevens utvecklingsmöjligheter. På drygt hälften av de granskade skolorna får elever i behov av särskilt stöd inte åtgärder som är anpassade utifrån de behov eleven har.¹⁶²

En annan utmaning för yrkesutbildningarna är att det råder brist på yrkeslärare i flera ämnen och andelen obehöriga lärare är hög inom yrkeslärarkåren. Behovet av att rekrytera förväntas dessutom öka på några års sikt på grund av hög omsättning av yrkeslärare och stora förestående pensionsavgångar.¹⁶³ För många yrkeslärare har rollen förändrats med det ökade inslaget av arbetsplatsförlagd utbildning, inte minst vid lärlingsutbildning. Detta gäller både lärare i gymnasieskolan och i kommunernas vuxenutbildning. Att ha kontakt med arbetsplatser och att se till att eleverna med hjälp av handledaren på arbetsplatsen tillägnar sig de yrkeskunskaper som anges i ämnesplanerna har blivit en väsentlig del av arbetet. Den krävande lärarrollen har bidragit till svårigheter att rekrytera yrkeslärare och till stor omsättning av lärare på många skolor, i synnerhet på vissa koncernskolor som enbart har lärlingsutbildning.¹⁶⁴

Det arbetsplatsförlagda lärandet på yrkesutbildningarna (apl) står också inför utmaningar. Här ser Skolverket särskilt den knappa platstillgången och kvalitetsbristerna som betydande problem. Samordningen inom kommuner och inom regioner behöver utvecklas, liksom de lokala programrådets roll när det gäller anskaffning av platser.¹⁶⁵ En stor del av skolans ansvar för det arbetsplatsförlagda lärandet ligger i praktiken på yrkeslärarna. Denna verksamhet följs dock sällan upp av rektor eller huvudman. Skolinspektionen har pekat

162 Skolinspektionen (2014) *Undervisning på yrkesprogram*.

163 Skolverket (2014) *Yrkeslärare per program*.

164 Skolverket (2013) *Utvecklingen av lärlingsutbildningen*.

165 Skolverket (2014) *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*.

på att många rektorer överlåter en alltför stor del av utvecklingsarbetet på detta område till lärarna.¹⁶⁶

Expansionen av fristående gymnasieskolor har bromsat in

Ytterligare en aktuell förändring för gymnasieskolans del är att den kraftiga expansionen av fristående gymnasieskolor har bromsat in. De senare årens utveckling av gymnasiemarknaden kännetecknas också av sammanslagningar av företag och verksamheter. En parallell utveckling har skett hos kommunala huvudmän. Kommunala huvudmän samverkar med varandra i högre utsträckning, eller ingår i gymnasieförbund, för att hantera den ökade konkurrensen och svängningarna i elevunderlaget. Avmattningen återspeglas även i att ansökningarna till Skolinspektionen om att starta eller utöka en fristående skola har minskat drastiskt under senare år. Sedan toppåret 2011 har antalet ansökningar minskat från cirka 800 till 270 år 2015.

Läsåret 2014/15 fanns det ungefär lika många enskilda huvudmän (220) som kommunala huvudmän (244) som drev gymnasieskolor.¹⁶⁷ De fristående gymnasieskolorna utgjorde drygt en tredjedel av det totala antalet gymnasieskolor. Ungefär en fjärdedel av alla gymnasieelever gick i fristående skolor. Mer än var tredje elev i landets fristående gymnasieskolor gick i en skola som tillhör någon av de tio största huvudmännen inom gymnasieskolan. Aktiebolagen dominerade bland de privata aktörerna inom gymnasieskolan.

Alla vinner på väl underbyggda val

Samtidigt som det finns stora utmaningar för gymnasieskolan vet vi att det är en framgångsfaktor för ungdomar att ha genomfört en gymnasieutbildning. Utbildning är en av de viktigaste faktorerna för ungdomars framtida möjligheter. Ungdomar som har avbrutit, eller aldrig påbörjat en gymnasieutbildning, är i många fall i en mycket utsatt situation.¹⁶⁸ Elevers framtida utsikter på arbetsmarknaden skiljer sig åt beroende på om man har gått i årskurs 3 eller inte. De ungdomar som gått i årskurs 3 har en betydligt bättre ställning än de som inte har nått gymnasieskolans sista årskurs. Bland ungdomar som har gått i högst årskurs 1 eller 2 är andelen med etablerad ställning på arbetsmarknaden omkring hälften så stor jämfört med övriga grupper ett år efter att deras jämnåriga gått ut gymnasieskolan.¹⁶⁹

166 Skolinspektionen (2013) *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram*.

167 Därtill finns åtta landsting som driver gymnasieskolor.

168 SOU 2013:13 *Ungdomar utanför gymnasieskolan – ett förtydligt ansvar för stat och kommun*.

169 Skolverket (2014) *Vad ungdomar gör efter gymnasieskolan – en registerstudie*.

Studie- och yrkesvägledningen har här en avgörande roll. Det är viktigt att elever inte avstår från att söka program därför att de tvivlar på utbildningens kvalitet eller saknar tillräcklig information om utbildningen. Enligt flera uppföljningsstudier är dock vägledningen ofta lågt prioriterad och behöver utvecklas.¹⁷⁰ Både samhället och de enskilda eleverna skulle tjäna på att huvudmännen låter bygga ut och förstärka kvaliteten inom studie- och yrkesvägledningen. Idag ansvarar varje studie- och yrkesvägledare i grundskolans senare år och i gymnasieskolan för cirka 500 elever, och på många håll för långt fler.

En väl fungerande studie- och yrkesvägledning är särskilt betydelsefull för elever med någon form av funktionsnedsättning, nyanlända elever och elever vars föräldrar saknar kunskap om det svenska skolsystemet eller den lokala/regionala gymnasimarknaden, samt för elever som saknar stöd hemifrån.¹⁷¹ Med väl underbyggda val minskar risken för avhopp och felval och fler unga kan gå vidare till högre studier och arbete.

170 Skolverket (2014) *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*; Skolinspektionen (2013) *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*.

171 Skolverket (2013) *Det svåra valet. Elevers val av utbildning på olika slags gymnasimarknader*.

Referenser

- Björklund, A. m.fl. (2010) *Den svenska utbildningspolitikens arbetsmarknads-politiska effekter: vad säger forskningen?* Rapport 2010:13. Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.
- Blanchenay, P. m.fl. (2014) "Shifting Responsibilities: 20 years of Education Devolution in Sweden: A Governing Complex Education System Case Study", *OECD Education Working Paper*, No 104. Paris: OECD.
- Bunar, N. (2010) *Nyanlända och lärande: en forskningsöversikt om nyanlända elever i den svenska skolan*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Dumont, H. m.fl. (red.) (2010) *The Nature of Learning: Using Research to Inspire Practice*. Educational Research and Innovation. Paris: OECD.
- Giota, J. (2001) *Adolescents' perceptions of school and reasons for learning*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Giota, J. (2013) *Individualiserad undervisning i skolan – en forskningsöversikt*. Rapport 2013:3. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Grönqvist, E. & Vlachos, J. (2008) *Hur lärarens förmågor påverkar elevers resultat*. Rapport 2008:25. Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.
- Gustafsson, J-E. m.fl. (2014) *Lära för livet? Om skolans och arbetslivets avtryck i vuxnas färdigheter*. Stockholm: SNS.
- Hattie, J. (2009) *Visible learning. A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. London: Routledge.
- Holmlund, H. m.fl. (2014) *Decentralisering, skolval och fristående skolor: resultat och likvärdighet i svensk skola*. Rapport 2014:25. Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.
- Håkansson, J. & Sundberg, D. (2012) *Skolförbättringsarbete. Förutsättningar, strategier och resultat i pilotprojekt 2010–2012, Linnéregionen*. Projektrapport till Skolverket.
- Håkansson, J. & Sundberg, D. (2012) *Utmärkt undervisning. Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Stockholm: Natur och kultur.
- Högskoleverket (2013) *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden. Ett planeringsunderlag inför läsåret 2013/14*. Rapport 2012:22 R. Stockholm: Högskoleverket.

Karbownik, K. & Martinsson, S. (2014) *Svenska högstadielärares och gymnasielärares rörlighet på arbetsmarknaden*. Rapport 2014:11. Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering.

Lärarnas riksförbund (2015) *Förstelärare behöver likvärdiga förutsättningar. En utvärdering av karriärlärarynreformen*. Stockholm: Lärarnas riksförbund.

OECD (2012) *Equity and Quality in Education: Supporting disadvantaged students and schools*. Paris: OECD.

OECD (2013) *OECD Skills Outlook 2013. First Results from the Survey of Adult Skills*. Paris: OECD.

OECD (2015) *Improving Schools in Sweden: An OECD Perspective*. Paris: OECD.

OECD (2015) *PISA in Focus 47. How has Student Performance Evolved Over Time?* Paris: OECD.

OECD (2015) *The ABC of Gender Equality in Education: Aptitude, Behaviour, Confidence*. Paris: OECD.

Prop. 2014/15:100 *2015 års ekonomiska vårproposition*.

Ramböll (2014) *Sammanfattning av delutvärdering. Matematiklyftets första år*.

Regeringen (2015) *Utbildningspolitik för en bra start i Sverige*. Promemoria 2015-02-22.

Riksrevisionen (2013) *Statens kunskapspridning till skolan*. RiR 2013:11.

Riksrevisionen (2014) *Specialdestinerade statsbidrag – ett sätt att styra mot likvärdig skola?* RiR 2014:25.

Riksrevisionen (2015) *Statens dimensionering av lärarutbildningen – utbildas rätt antal lärare?* RiR 2014:18.

SCB (2014) *Trender och prognoser 2014*.

SCB (2014) *Trender och prognoser om utbildning och arbetsmarknad*, 2014-12-10.

Skolinspektionen (2013) *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram*.

Skolinspektionen (2013) *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*. Rapport 2013:5.

Skolinspektionen (2014) *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat. Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning*. Dnr 2014:6739.

- Skolinspektionen (2014) *Kommunernas resursfördelning och arbete mot segregationens negativa effekter i skolväsendet.*
- Skolinspektionen (2014) *Lärares och förskollärares introduktionsperiod.* Dnr 2014:1396.
- Skolinspektionen (2014) *Särskilt stöd i enskild undervisning och särskild undervisningsgrupp.* Rapport 2014:6.
- Skolinspektionen (2014) *Undervisning på yrkesprogram.* Rapport 2014:5.
- Skolinspektionen (2014) *Utbildningen för nyanlända elever.* Rapport 2014:3.
- Skolinspektionen (2015) *Utbildning för asylsökande barn och barn som vistas i landet utan tillstånd. Riktad tillsyn i 30 kommuner.* Dnr: 2014:2380.
- Skollagen (2010:800).
- Skolverket (2009) *Resursfördelning utifrån förutsättningar och behov?* Rapport 330.
- Skolverket (2010) *Rustad att möta framtiden? PISA 2009 om 15-åringars läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap. Resultaten i koncentrat.* Rapport 352.
- Skolverket (2011) *Kommunalt huvudmannaskap i praktiken. En kvalitativ studie.* Rapport 362.
- Skolverket (2011) *Resursfördelning till grundskolan – rektorers perspektiv.* Rapport 365.
- Skolverket (2011) *Skolverkets lägesbedömning 2011. Del 2 – Bedömningar och slutsatser.* Rapport 364.
- Skolverket (2012) *En bild av skolmarknaden. Syntes av Skolverkets skolmarknadsprojekt.* Skolverkets aktuella analyser 2012.
- Skolverket (2012) *Greppa språket! Ämnesdidaktiska perspektiv på flerspråkighet.*
- Skolverket (2012) *Likvärdig utbildning i svensk grundskola?* Rapport 374.
- Skolverket (2012) *PIRLS 2011. Läsförmågan hos svenska elever i årskurs 4 i ett internationellt perspektiv.* Rapport 381.
- Skolverket (2012) *TIMSS 2011. Svenska grundskoleelevers kunskaper i matematik och naturvetenskap i ett internationellt perspektiv.* Rapport 380.
- Skolverket (2013) *Attityder till skolan 2012.* Rapport 390.
- Skolverket (2013) *Det svåra valet. Elevers val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader.* Rapport 394.

- Skolverket (2013) *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken.*
- Skolverket (2013) *Föräldrars val och inställning till förskola och fritidshem. Resultat från föräldraundersökningen 2012.* Rapport 392.
- Skolverket (2013) *It-användning och it-kompetens i skolan.* Rapport 386.
- Skolverket (2013) *Kommunernas resursfördelning till grundskolor.* Rapport 391.
- Skolverket (2013) *Lärarnas yrkesvardag.* Rapport 385.
- Skolverket (2013) *PISA 2012. 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap. Resultaten i koncentrat.* Sammanfattning av Rapport 398.
- Skolverket (2013) *Utvecklingen av lärlingsutbildningen.* Rapport 397.
- Skolverket (2013) *Vem är försteläraren?*
- Skolverket (2014) *Behovsinventering inför kompetensutvecklingsinsatser för kartläggning av nyanländas kunskaper.*
- Skolverket (2014) *De första fyra åren med det treåriga Rektorsprogrammet. En uppföljning av tre kursgruppers utbildning.*
- Skolverket (2014) *Fristående skolor för elever i behov av särskilt stöd – en kartläggning.* Rapport 409.
- Skolverket (2014) *Grundskolan i internationella kunskapsmätningar – kunskap, skolmiljö och attityder till lärande.* Rapport 407.
- Skolverket (2014) *PISA 2012. Digital problemlösningsförmåga hos 15-åringar i ett internationellt perspektiv.* Rapport 406.
- Skolverket (2014) *PM: Betyg och studieresultat i gymnasieskolan 2013/2014.* Dnr 2014:55.
- Skolverket (2014) *PM: Slutbetyg i grundskolan, våren 2014.* Dnr 2014:254.
- Skolverket (2014) *PM: Särskilt stöd i grundskolan läsåret 2013/14.* Dnr: 2014:38.
- Skolverket (2014) *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet.* Dnr 2014:123.
- Skolverket (2014) *TALIS 2013. En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7–9.* Rapport 408.
- Skolverket (2014) *Vad ungdomar gör efter gymnasieskolan – en registerstudie.* Rapport nr 411.

- Skolverket (2014) *Yrkeslärare per program*. Rapport 414.
- Skolverket (2014) *Yttrande över remisspromemorian En bättre skolstart för alla: bedömning och betyg för progression i lärandet*. Dnr 2014:802.
- Skolverket (2015) *Att svara eller inte svara. Svenska elevers motivation att genomföra PISA-provet*. Skolverkets aktuella analyser 2015.
- Skolverket (2015) *Beskrivande data 2014*. Rapport 420.
- Skolverket (2015) *Bidrag till skolans utveckling. Fokus på: Hur kommunerna tar del av statsbidrag*.
- Skolverket (2015) *Grundskollärares tidsanvändning. En fördjupad analys av "Lärarnas yrkesvardag"*. Rapport 417.
- Skolverket (2015) *Rektorslyftet – pedagogiskt ledarskap för kvalitet och måluppfyllelse*.
- Skolverket (2015) *Skolverkets årsredovisning 2014*. Dnr 2014:1094.
- Skolverket (2015) *Svenska rektorers erfarenhet i nordiskt perspektiv. En analys av TALIS 2013*. Skolverkets aktuella analyser 2015.
- Skolverket (2015) *PM: Analys av Förstelärrarregistret hösten 2014*. Dnr 2013:1086.
- Skolverket (2015) *PM: Barn och personal i förskolan hösten 2014*. Dnr 2015:475.
- Skolverket (2015) *PM: Elever i gymnasieskolan läsåret 2014/15*. Dnr 2014:556.
- Skolverket (2015) *PM: Pedagogisk personal i skola och vuxenutbildning läsåret 2014/15*. Dnr 2015:459.
- Skolverket (2015) *Uppdrag att stödja grundskolor i utanförskapsområden. Redovisning av regeringsuppdrag*. Rapport 419.
- Skolverket (2015) *Vad gör försteläraren?*
- Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010*.
- SOU 2013:13 *Ungdomar utanför gymnasieskolan – ett förtydligat ansvar för stat och kommun*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2014:5 *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2015:22 *Rektorn och styrkedjan*. Stockholm: Fritzes.
- Statskontoret (2013) *Resurserna i skolan*. Rapport 2013:10.

Sveriges kommuner och landsting (2014) *Socioekonomisk resursfördelning till skolor. Så kan kommunen göra.*

Timperley, H. (2011) *Realizing the Power of Professional Learning.* New York: Open University Press.

UNESCO (2009) *Policy Guidelines on Inclusion in Education.*

Universitetskanslersämbetet (2014) *Fler sökande, antagna och nybörjare på lärarutbildningarna.* Statistisk analys.

Viberg, Å. (2005) "Svenska som andraspråk i skolan". I K. Hyltenstam (red.) *Tvåspråkighet med förhinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige.* Lund: Studentlitteratur.

Wigerfeldt, B. (2010) *Kroksbäck möter Linné: en utvärdering av integration mellan två skolor i Malmö.* FoU: Malmö stad.

En undervisning som möter varje elev. Rätt förutsättningar för lärare och rektorer. En långsiktig styrning och ett förtydligt ansvarstagande. Dessa tre övergripande utvecklingsområden lyfter Skolverket fram som allra viktigast för att möta skolans utmaningar.

I *Skolverkets lägesbedömning 2015* redovisar Skolverket sin samlade bedömning av situationen och utvecklingen inom förskola, skola och vuxenutbildning. Rapporten innehåller även en kort redogörelse för trender och tendenser samt tematiska fördjupningar om eleverna, professionen och skolans styrning.

Skolverket

www.skolverket.se